

המוסף התורני של **הדר** | וירא תשפ"א | גליון 163

תזר הזהב

מידת אברהם אבינו

+ פרשת דרכים

דבש תחת לשונך

+ חדר וחלק

ספר יצירה של אברהם

+ עשרה דברים

יובל להסתלקותו של ראב"ד מקנס, הגאון הצדיק רבי רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל

ברוך המקדש שמו

ירושלים דמרוקו

התנופה בחיי התורה במכנאס לאחר
גירוש ספרד והגעת ראשי משפחת
טולידאנו שהרביצו תורה בעיר

מור זקני

נועם שיח עם בכור נכדיו הגאון
רבי מיכאל טולידאנו שליט"א
ראש מוסדות 'אור ברוך' בירושלים

והשיב לב בנים

כוחות אפלים הסתערו על קהילות
מרוקו במטרה לחלץ את בני הנועה.
מולם התייצב והשיב מלחמה

לבת אש

אוצר של יראת שמים: מזכרונותיו
של נכדו הגאון רבי בצלאל טולידאנו
שליט"א, ראש ישיבת 'זוהר התורה'

תורת מרן

פרשת השבוע במשנתו של
מרן רבינו עובדיה זכאי זצוק"ל
לקט: הרב גר העניני

איור השער: רות גילה
עיבוד: שוקי קוק

הוד זקניני

נועם שיח עם בכור נכדיו הגאון
רבי מיכאל טולידאנו שליט"א,
ראש מוסדות 'אור ברוך'
בירושלים

הרב אביאל חיים חורי עמוד 1

כלי חמדה

מזכרונותיו של נכדו הגאון רבי
בצלאל טולידאנו שליט"א, ראש
ישיבת 'זוהר התורה'
הרב אביאל חיים חורי עמוד 1

עליית הנוער

כוחות אפלים הסתערו על
קהילות מרוקו במטרה לחלץ את
בני הנוער. מולם התייצב והשיב
מלחמה

מאיר אפרתי עמוד 14

ירושלים דמרוקו

התנופה בחיי התורה במכנס
לאחר גירוש ספרד והגעת ראשי
משפחת טולידאנו שהרביצו
תורה בעיר

שמעון ליברטי עמוד 10

מדורים

- תורת מרן | ב
- דברי שלום | ג
- פרשת דרכים | ד
- בדרך התורה | יח
- דף של ספינה | כ
- קחלא קדישא | כב
- חד וחלק | כד
- סוף מעשה | כו
- כותל המזרח | כח
- עשרה דברים | לב

הדרן

פקס: 0733-700333

חייל המערכת:
desk@haderech.net

לפניות לוועדה הרוחנית:
vaada@haderech.net

דרך נס היוצא מגדר הטבע, כיון ששבו ממעשיהם הרעים. לפיכך ניחם ה' על הרעה שאמר לעשות להם, ונשאר עולם כמנהגו נוהג. ושוב ראיתי להגאון המבי"ט בספר בית א-להים שער התשובה (פרק יד) שכתב גם כן, שהתשובה אינה מועילה לאומות העולם אלא בזה העולם, ולא לעולם הבא, כי אנשי נינוה לא הועילה תשובתם אלא שלא תיהפך העיר עליהם, אבל לא שנאמר שאם מת אחד מהם אחר התשובה שיהיה לו חלק לעולם הבא כשאר חסידי אומות העולם שלא חטאו ונזהרו בכל שבע מצות, שאין התשובה מועילה אלא לישראל, שהם עמוסים בתרי"ג מצות ונצטוו לחזור בתשובה ולהתודות על עונם. עכת"ד.

(מאור ישראל דרושים, דרוש ד' לעשרת ימי תשובה)

וַיִּקְרָא אֲבִרָהֶם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה' יִרְאָה אֲשֶׁר יֹאמַר הַיּוֹם

בְּהַר ה' יִרְאָה (בראשית כב, יד)

כבר אמרו חז"ל (ראש השנה דף טז.), מפני מה תוקעין בשופר של איל, אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר של איל ואני זוכר לכם עקדת יצחק בן אברהם, ומעלה עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני. וכל יום ראש השנה כלו אנו מזכירים בו עקדת יצחק, בלילה, ביהי רצון שאומרים על ראש כבש, בבוקר, פרשת עקדה לפני התפלה ואחריה בקריאת ספר תורה, ושוב תקיעת שופר כנזכר, ואחר כך במוספים בזכרונות, ובערב תשליך זכר לעקדת יצחק, כמו שכתוב בילקוט (פרשת וירא סוף רמז צט), שהיו הולכין ונדמה להם השטן כנהר, ונכנסו בו עד צואר, וצווחו אברהם אבינו הושיעני א-להים כי באו מים עד נפש, וגער הקב"ה בשטן ונתיבש הנהר.

ובאמת כי כל הזכרונות הללו הם מעוררים גם אותנו לאחוז אותו דרך אשר סלל לפנינו אבינו יצחק, לבד מה שאנו צריכים וראויים לעורר רחמים גדולים באותו יום שנעקד יצחק אבינו, כמו שכתוב בזה"ק (פרשת ויקרא דף יח). שהרי גדולה מדה טובה יותר ממדת פורענות, ובפורענות ראינו בתוספות סוטה (דף יד). בשם המדרש, כי בכל שנה כאותו יום שישראל נכשלו בפעור, מתעורר "פעור" לקטרג על ישראל, ולכן נקבר משה שם כדי שאז כשרואה הפעור קברו של משה, מיד נשקע, עיין שם. על אחת כמה וכמה שראויה העקדה לעורר רחמים על ישראל.

(שם, דרוש לראש השנה)

אַרְדָּה נָא וְאַרְאֶה הַפְּעָעֶקְתָּהּ הַבָּאָה אֵלַי עֲשׂוּ כָלָה וְאִם לֹא אֶדְעָה (בראשית יח, כא)

ברש"י: אם עומדים במרדם כלה אני עושה בהם.
ואם לא יעמדו במרדן, אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן

איתא במדרש תנחומא (פרשת נצבים), בזמן שישראל עושים תשובה הקב"ה מצוי להם לקבל תשובתם, שנאמר "ובקשתם משם את ה' א-להיך ומצאת" (דברים ד, כט). וכן הוא אומר "ישא ה' פניו אליך" (במדבר ו, כו), ואף על פי שכתוב "אשר לא ישא פנים" (דברים י, יז), העושה תשובה נושאים לו פנים, יכול לכל, תלמוד לומר "אליך", ולא לאומה מאומות העולם. וכן הוא אומר (ירמיה ד, יד), "כבסי מרעה לבך ירושלים למען תושע". ע"כ. וכן כתב הרמ"ע מפאנו בספר עשרה מאמרות (מאמר חקור דין חלק ב' פרק י"א), שאין התשובה מועילה אלא לישראל, ולא לאומות העולם.

ונראה הטעם לזה על פי מה שכתב המסלת ישרים (פרק ד), מצד שורת הדין ממש, היה ראוי שלא יהיה תקון לחטא כלל על ידי תשובה, כי באמת איך יוכל האדם לתקן את אשר עיז, והחטא כבר נעשה, הרי שרצח את חבריו, איך יוכל לתקן דבר זה על ידי תשובה, היוכל להסיר המעשה שכבר עשה במציאות. אולם מדת הרחמים היא הנותנת שתועיל תשובה לחוטאים. והוא חסד גמור, שתחשב עקירת הרצון כעקירת המעשה. ע"כ. וכן נראה מלשון המדרש הנ"ל, מהפסוק "ישא ה' פניו אליך", דהיינו על ידי התשובה, וכבר אמרו בירושלמי (מכות פרק ב הלכה ו), שאלו לחכמה חוטא מהו עונשו, אמרה להם (משלי יג, כא), "חטאים תרדף רעה", שאלו לנבואה, חוטא מהו עונשו, אמרה להם (יחזקאל יח, כ), "נפש החוטאת היא תמות". שאלו את הקדוש ברוך הוא, חוטא מהו עונשו, אמר להם, יעשה תשובה ויתכפר לו, כדכתיב "טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך" (תהלים כה, ח). ע"כ. למדנו מכאן שהתשובה היא רק חסד מאתו יתברך. ולפי זה ניחא, שדוקא לישראל שהם בנינים למקום, חפץ חסד הוא כרחם אב על בנינים. מה שאין כן אומות העולם שהם בבחינת עבדים, לא מהני להם תשובה...

והקשה הרמ"ע מפאנו שאין הועילה תשובה לאנשי נינוה (יונה ג, י)... ויש לומר דמאי דלא מהני תשובה לאומות העולם היינו שעתידיים ליתן את הדין, לקבל את עונשם, ומכל מקום התשובה הועילה להגן עליהם שלא ישתנו סדרי בראשית עליהם, להפוך את נינוה, כמהפכת סדום ועמורה, שהוא

דברי שלום

גדול הדור מרן ראש הישיבה
חכם שלום כהן שליט"א

עתה ידעתי כי ירא אלוקים אתה

פירושו של דבר, תורה ללא יראת שמים אינה שווה כלום, כל הקיום של התורה מגיע מהיראת שמים, וזהו היסוד של כל עבודת ה' - יראת שמים, ולכן השבח הגדול ביותר על האדם שהוא ירא שמים. ועוד למדנו כאן, שיראת שמים פירושה יראת חטא, כלומר, שהאדם מפחד שמא יגיע לידי חטא, ועל כן הוא עושה לעצמו גדר כדי שלא ייכשל.

אמנם יש מדרגה גבוהה יותר מיראת שמים וזו אהבת ה', כלומר, שהאדם אינו עובד את הקב"ה מתוך יראה ופחד אלא הוא למעלה מזה, הוא אוהב ה', אכן להגיע למדרגה זו צריך שלא תהיה בלבו של האדם שום אהבה אחרת. והנה כאן בתחילת הפרשה נאמר: קח נא את בנך את יחידיך אשר אהבת. כלומר, הקב"ה מצוה את אברהם, קח את בנך שיש לך בלבך אהבה אליו ותעקוד אותו, תעקוד את האהבה שיש לך בלבך, מאחר וכל זמן שעדיין אתה אוהב אותו חסר באהבת ה', ולכן עדיין התואר של אברהם אבינו הוא רק ירא ה', אבל לאחר מכן כבר זכה אברהם לתואר אברהם אוהבי.

ובאמת עיקר העבודה שלנו צריך להיות מתוך אהבת ה', ובוודאי שזו עבודה קשה ביותר, ובפרט שהאהבה תהיה נקיה לגמרי רק לאהבת ה', אכן כבר אמרו רבותינו (תנא"ד"ר כה) לעולם יאמר אדם מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב, והיינו שאף שבאמת איננו מסוגלים להגיע למדרגות הנשגבות שלהם, מ"מ על האדם לשאוף להגיע למעלה, והמחשבה שלו תמיד צריכה להיות בדרגות הגבוהות. ובנוסף לזה עלינו לדעת שבאמת בכל דבר שאבותינו התנסו והצליחו להתגבר הריהם הורישו לנו את הכח לכך, אלא שעל האדם לשאוף לעלות ואז ישיג לכל הפחות משהו ממעלתם.

הי"ת יעזרנו שנזכה לעבדו בלב נקי וטהור, ושיהיו כל מעשינו לשם שמים, אמן כ"ר.

מהם המניעים למעשהו, אבל כאשר המעשה נוגד את השקפתו ורצונו ובכל זאת הוא עושה זאת, הרי זה הוכחה על היראת שמים שבו שמונוטת את אורחותיו.

ויש להוסיף בזה את דברי הרב אבן עזרא בפרשת יתרו עה"פ: ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלקים אנשי אמת וגו'. שכתב שם מהו יראי אלקים, היינו שאין להם יראה מאדם רק מהשם לבדו. ולכן דווקא כאן ראינו את מידת היראת שמים של אברהם שאינו ירא משום דבר, ולא אכפת לו מה יאמרו האנשים, ואף שכל חייו הוא היה מדריך את כולם נגד מעשה שכזה להקריב את הבן, מ"מ כעת שקיבל ציווי מהקב"ה אין שום דבר אחר נגד עיניו. וכמה נפלא לפי זה שכעת נאמר לו עתה ידעתי כי ירא אלוקים אתה, שכן לאחר העקידה זכה אברהם אבינו בדין לתואר ירא אלקים.

והנה אמרו רבותינו (שבת לא). רבי סימון ורבי אלעזר היו יושבים ועבר לפניהם רבי יעקב בר אחא, אמר אחד לשני נקום מלפניו כיון שהוא אדם ירא חטא, ענה לו השני שנקום לפניו שהוא בן תורה, א"ל אתה מפחית בשבחו כשאתה אומר שהוא בן תורה ולא ירא חטא וכו', דאמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר אין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד, שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו', וכתוב ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וגו', שכן בלשון יוני קורין לאחת הן עכ"ד הגמ'. והיינו שהעיקר הוא שתהיה לאדם יראת שמים, וכמ"ש ברש"י שם יחידה היא היראה בעולם.

עיקר העבודה שלנו צריך להיות מתוך אהבת ה',
ובוודאי שזו עבודה קשה ביותר, ובפרט שהאהבה תהיה נקיה לגמרי רק לאהבת ה'

בסוף הפרשה אנו קוראים על העקידה, וזכות זו של העקידה עוזרת לנו עד עצם היום הזה, ולכן אנו מזכירים זאת בכל יום. והנה בפרשת העקידה אנו רואים את שיא מעלתו של אברהם אבינו, שהמלאך אומר לו עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה, כלומר, שכעת לאחר שעבר את העקידה קיבל את התואר של ירא אלוקים. וכבר דברו ע"ז רבים מדוע רק לאחר העקידה נאמר לו 'עתה ידעתי', והלא כבר עבר תשעה נסיונות עד נסיון העקידה, וא"כ כבר עמד במבחן, ומדוע רק לאחר העקידה הוכח כי אברהם הוא ירא אלקים? וביותר יש להתבונן, שהרי הנסיון הראשון של אברהם היה באור כשדים שמסר את עצמו לכבשן האש, וכי שם עדיין לא ניכר שהוא ירא אלקים?

אלא מבארים בזה עפ"י דברי החסיד יעבץ (אבות פ"ה), שכ' שהתורה לא הזכירה כלל את הנסיון שהיה לאברהם אבינו באור כשדים, כיון שזו דרך האדם להתעקש על הדבר שהוא מאמין בו, וכבר שמענו על הרבה פילוסופים שמסרו את נפשם ועמדו על דעתם, ואין שום ראייה משם שעשה זאת לש"ש. משא"כ בנסיון העקידה שהוא היה ההיפך הגמור מכל תורתו של אברהם אבינו, וממה שיעג וטרח ללמד את המון העם כל ימיו, שהרי אחת מהעבודות שהיו נפוצות בימיהם היתה להקריב את הבן לע"ז, ואברהם היה מלמד את ההמון כיצד להתרחק מע"ז, וכמו שאמרו רבותינו (ע"ז יד:) שמסכת ע"ז של אברהם אבינו היה בה ארבע מאות פרקים, והיינו שחידש דרגות מעל דרגות בעבודת ה'. וכעת כאשר ציווהו הקב"ה להקריב את בנו, הרי"ז נגד כל מה שדיבר כל ימיו, ואין לך קושי גדול מזה, ומעשה זה היה לש"ש.

מבואר שדווקא במעשה זה שלא היה לאברהם אבינו שום ענין עצמי לעשותו, בזה הוכח שכל מעשיו הם מחמת יראת שמים שבו, כיון שכאשר יש לאדם איזה אינטרס למעשה מסוים, אף שהוא מעשה טוב אין לנו הוכחה

העדר החסד וסופו

ומי שרגיל בשם המפורש - אינו יכול לאכול מאומה מאף אחד!"

מה הקשר בין ידיעת השם הקדוש לבין אי אכילת מעשר? ומדוע מי שרגיל בשם הקדוש - אינו יכול לאכול מאומה מאף אחד?

על כך משיב רבנו אליהו הכהן מאיזמיר בפירושו "אגדת אליהו" (ירושלמי שם), כי אדם הנוטל ונהנה מן הבריות, הרי הוא עלול להתרגל לכך, עד שכאשר יוצר מצב בו לא יעשו את רצונו ולא יספקו את משאלותיו, הוא עלול לכעוס ולזעום כל כך, עד שיעלה לפניו הרצון להרוג את המסרבים לבקשותיו. ומשום כך, אדם שיודע את השם המפורש, צריך להיות רחוק לחלוטין מהנאת הבריות, שכן בעזרת השם המפורש אפשר להרוג ולהכרית אדם מן העולם בין רגע, והרי זו סכנה גדולה להפקיד את השם המפורש בידיו של אדם שנהנה מן הבריות.

ומשום כך סירב רבי פינחס בר חמא ללמוד את השם המפורש, מחשש שמא רגילותו באכילת מעשר תביאנו לידי כעס על הבריות עד כדי קללה בשם.

סכנת הנטילה

יסוד גדול אמור כאן, והוא, כי העדר מידת החסד עשוי להוביל, בסופו של דבר, אל הדיוטא התחתונה ביותר, רציחה ושפיכות דמים.

וזאת, משום שכאשר האדם מתרגל שלא ליתן משלו מזולתו, ותחת זאת לבקש מזולתו ליתן לו, הרי הוא נעשה תובעני יותר ויותר, עד שלבסוף הוא חש שהעולם כולו חייב לו, ואם מאן דהו אינו ממלא את רצונו, הרי שאין לו עוד מקום בעולם.

שפיכות דמים, הריגת הזולת, היא המצב הקיצוני ביותר, אולם שורשו של מצב קיצוני זה נעוץ באותה הסתייגות מעשיית חסד. אי נתינה שעלולה להוביל לנטילה עד כדי הריגה.

רעתם של אנשי סדום

על יסוד זה עומדים אנו גם מן האמור באנשי סדום (בראשית יג, יג): "וְאֲנָשֵׁי סְדֹם כְּעִים וְחִטָּאִים לָהּ מֵאֵד".

אלא שעדיין הדבר טעון ביאור. וכי האם לא נקט אברהם אבינו בהערכה מחמירה בכל הנוגע לסכנה הנשקפת לו מצד אנשי גרר? אמנם כן, הם נהגו עמו בחוסר דרך ארץ ולא הציעו לו מאכל ומשקה, ותחת זאת שאלוהו על עסקי אשתו, אולם האם היתה זו סיבה לחשוש שמא יהרגוהו?!

והלא על כך נשאל בידי אבימלך, וכפי שכונת המלבי"ם (שם, י): "מה ראית כי עשית את הדבר הזה? וכו', שיראת לומר 'אשתי' פן יהרגון על דבר אשתך, מה ראית פה במדינה שעלה מורא כזו על לבך?! וכי ראית שהם שופכי דמים או גוזלים נשים מבעליהם?!"

זאת ועוד עלינו להבין, מדוע נקט אברהם אבינו בלשון "יראת אלוקים", שהרי בחינת יראה ושם אלוקים מסמלים את מידת הגבורה, ולא את מידת החסד. ואם כן, אם ביקש אברהם אבינו להסביר לאבימלך כי הבחין אצל אנשי גרר בהעדר מידת החסד, לכאורה היה לו להשתמש בלשון אחרת ולומר: "רק אין אהבת ה' במקום הזה", ולא לומר כי אין בהם יראת אלוקים!

חוסר דרך ארץ כחשש רציחה?

כדי לבאר זאת נקדים ביסוד גדול הנלמד מן המעשה המובא בירושלמי (יומא ג, ז).

הירושלמי עוסק במסירת שם המפורש, על כל סודותיו ורמזיו, ליחידי סגולה, ושם מסופר, כי אלו שזכו וקיבלו את השם המפורש - לא מיהרו להעביר אותו לבניהם ולתלמידיהם. הם עשו כן רק לאחר שבחנו היטב את המיועד לקבלת השם המפורש, כי הוא ראוי לכך.

ובהקשר זה מספר הירושלמי, כי בציפורי חי רופא אחד שידע את השם המפורש. חלפו ועברו שנים, והרופא חש כי הוא עומד לעזוב את העולם.

הוא קרא אליו את רבי פינחס בר חמא ואמר לו: "יש בידי את השם הקדוש, הבה ואמסרנו לך". אלא שרבי פינחס בר חמא סירב וטען כי הוא אינו יכול לקבל את השם המפורש.

"מדוע?" תמה הרופא, ורבי פינחס בר חמא השיב: "משום שבהיותי כהן אני אוכל מעשר,

בפרשתנו אנו קוראים על לקיחת שרה לבית אבימלך, לאחר שאברהם מגיע עמה לארץ הנגב ואומר עליה כי אחותו היא. וכאמור (בראשית כ, ב): "וַיֹּאמֶר אֲבִרְהָם אֶל שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אַחֹתִי הוּא וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גֵּרָר וַיִּקַּח אֶת שָׂרָה".

אלא שה' יתברך מונע את אבימלך ממעשהו. הוא נגלה אליו בחלום ומתרה בו (שם, ז): "וַעֲתָה הֲשֵׁב אִשְׁתְּ הָאִישׁ כִּי נָבִיא הוּא וַיִּתְּפֹלֶל בְּעֶדְךָ וַחַיָּה וְאִם אֵינֶךָ מְשִׁיב דָּעַ כִּי מוֹת תָּמוּת אֶתָּה וְכָל אֲשֶׁר לָךְ!"

ואכן, אבימלך נרתע ונבהל, וכאמור (שם, ח) "וַיִּשְׁכֶּם אֲבִימֶלֶךְ בְּבֹקֶר וַיִּקְרָא לְכָל עֲבָדָיו וַיֹּדְבֶר אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירָאוּ הָאֲנָשִׁים מֵאֵד".

ולאלתר הוא קורא לאברהם וקובל באוזניו על אשר הטעהו ואמר לו על אשתו כי אחותו היא. "וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאֲבִרְהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מָה עָשִׂיתָ לָנוּ וּמָה חָטָאתִי לָךְ כִּי הִבָּאתָ עָלַי וְעַל מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדֹלָה מְעֻשִׁים אֲשֶׁר לֹא יַעֲשׂוּ עֲשִׂיתָ עִמָּדִי. וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל אֲבִרְהָם מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה? (שם, ט-י).

ואברהם אבינו משיבו (שם, יא): "כִּי אֶמְרָתִי כַּךְ אֵין יָרָאתָ - לָהֵם בְּמָקוֹם הַזֶּה וַהֲרִגוּנִי עַל דְּבַר אִשְׁתִּי!"

דהיינו, בראותי כי אין יראת אלוקים ביניכם, חששתי לחיי, כי על כן נאלצתי לומר כי אחותי היא ולא אשתי, כדי שלא תהרגוני על מנת לקחתה.

חוסר דרך ארץ כחשש רציחה?

וכיצד ראה אברהם אבינו שאין יראת אלוקים במקום הזה? על ידי שראה, כי בהגיעו לעיר - אין שואלים אותו אם הוא זקוק לאכול או לשתות, אלא על ההולכת עמו, מי היא.

וכפי שכותב רש"י (שם, יא) בשם רבותינו (בבא קמא צב, א): "רק אין יראת א-להים" - אכסנאי שבא לעיר, על עסקי אכילה ושתייה שואלין אותו, או על עסקי אשתו שואלין אותו? אשתך היא או אחותך היא?"

כלומר, מאחר ואנשי גרר לא נהגו עמו בדרך ארץ ובמידת הכנסת אורחים, אלא שאלוהו על עסקי אשתו, אמר אברהם אבינו על שרה כי אחותו היא.

הגמרא במסכת סנהדרין (קט, א) דורשת פסוק זה, מילה במילה, כתיאור מצבם הגרוע של אנשי סדום, בזו הלשון: "במתניתא תנא: 'רעים' - בממונם, 'וחטאים' - בגופן וכו'. 'לה' - זו ברכת השם, 'מאד' - זו שפיכות דמים".

נתבונן נא. הכתוב מונה את רעתם של אנשי סדום בארבעה עניינים: אי הכנסת אורחים, ניאוף, כפירה ושפיכות דמים.

ומה הסדר? בתחילה העדר חסד, אי הכנסת אורחים. לאחר מכן נטילה מן הזולת, גילוי עריות. ולבסוף, כפירה ושפיכות דמים!

כי כך בדיוק חלה ההידרדרות אצל האדם הנמנע ממעשי החסד. בתחילה הוא רק נמנע מליתן משלו לאחרים, לאחר מכן הוא חומס וגוזל ממונם ונשותיהם של אחרים, ולבסוף הוא כופר בה' ומבקש גם להכרית מן העולם את כל מי שאינו עושה רצונו ועומד לשירותו.

ממצוה קלה למצוה חמורה

מקור נוסף לענין זה מוצאים אנו בדברי המדרש (ילקוט שמעוני דברים, רמז תתקלג), בזו הלשון: "עבר אדם על מצוה קלה - סופו לעבור על מצוה חמורה, עבר אדם על 'ואהבת לרעך כמוך' (ויקרא יט, יח), סופו לעבור על 'לא תקום ולא תטור' (שם) ועל 'לא תשנא את אחיך' (שם, יז), 'וחי אחיך עמך' (שם כה, לו), עד שבא לידי שפיכות דמים!"

והרי הדברים ברורים לנגד עינינו. בתחילה אין האדם עובר אלא על "ואהבת לרעך כמוך", הוא אינו נותן משלו ואינו רגיש למצוקותיו של הזולת, וממצב זה הרי הוא הולך ומתגדל בשנאתו לזולתו, עד כדי נטילת נפשו מן העולם. רחמנא ליצלן.

"ידינו לא שפכו את הדם הזה"

יסוד זה רמוז גם בפרשת עגלה ערופה. התורה אומרת, כי כאשר נמצא חלל באדמה ולא נודע מי הכהו, יוצאים זקני העיר הקרובה אל החלל, ועורפים עגלה בנחל. ולאחר עריפת העגלה, הרי הם מכריזים ואומרים (דברים כא, ז): "ידינו לא שפכו את הדם הזה ונעינינו לא ראו".

והמשנה (סוטה מה, ב) תמזה: "וכי על דעתינו עלתה שזקני בית דין שופכי דמים הן? אלא, שלא בא על ידינו ופטרנוהו בלא מזון, ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לוייה".

כלומר, חלילה לנו מלחשוד את זקני בית דין בשפיכות דמים, עד שהם צריכים להכריז כי ידיהם לא שפכו את הדם. אלא הם מכריזים, שלא בא הרוג זה לידיהם ולא ציידוהו במאכל ומשקה וליווהו בדרכו, כי אילו היו עושים כן היו מתחייבים במיתתו, שמכיון שלא ציידוהו

במאכל ומשקה - הוצרך ללסטם את הבריות, ועל כך נהרג (שם מו, ב).

אולם עדיין צריכים אנו למודעי, מדוע אין בית דין מודיעים זאת בלשון מדויקת? מדוע אינם אומרים: "לא בא לידינו ולא שילחנוהו במאכל ומשקה ובלווייה"? מדוע הם נוקטים בלשון טעונה ביאור: "ידינו לא שפכו את הדם הזה"?

אכן, לדברינו יובן היטב, כי בלשון זו מבקשת התורה לעורר אותנו על ענין גדול ונורא זה, כי העדר מידת החסד - אחריתו רציחה ושפיכות דמים!

כאשר בני מקום נמנעים מלעשות חסד עם זולתם, אין זה רק העדר חסד ואהבת הזולת. בהתנהגות זו טמונה אפשרות של רציחה ושפיכות דמים, העתידה לצאת מן הכוח אל הפועל, וכאמור.

ועל כן, גם כאשר מכריזים על נקיות כפים מהריגתו של חלל, יש לילך לאחור, לשורש הענין, ולהכריז כי לא פגמנו במידת החסד, שאילו פגמנו בה - היינו נקראים שופכי דמים!

חששו של אברהם

והנה, על פי האמור תיושב ממילא תמיהתנו בדבר תשובתו של אברהם אבינו לאבימלך: "כי אִמְרַתִּי רָק אֵין יָרָאת אֱלֹהִים בְּמָקוֹם הַזֶּה וְהָרְגוֹנִי עַל דְּבַר אֶשְׁתִּי!"

כלומר, מאחר ואנשי גרר לא נהגו עמי בדרך ארץ ובמידת הכנסת אורחים, אלא שאלוני על עסקי אשתי, חששתי לחיי.

כי אכן, אברהם אבינו העמיד בזאת את אבימלך על היסוד הגדול האמור, בראיה למרחוק, שכאשר נמנעים מעשיית חסד ומתנהגים עם הזולת במידת הנטילה ולא במידת הנתינה, המדרון התלול עשוי להוביל את הנמנע מן החסד עדי רציחה של ממש!

אצלכם, כך אמר אברהם אבינו לאבימלך, ראיתי את העדר מידת החסד. וממילא, חששתי לחיי!

יתנו לי מתנות

על פי האמור בדברינו נבין גם את בקשתו של אברהם אבינו משרה בבואם למצרים (שם יב, יג): "אִמְרִי נָא אֲחֹתִי אֶתְּ לַמֶּעַן יִיטַב לִי בְּעִבְרָךְ וְחִיתָה נַפְשִׁי בְּגִלְלָךְ".

ופירש רש"י (שם): "למען ייטב לי בעבורך" - יתנו לי מתנות. כי לכאורה קשה, וכי האם קבלת המתנות היתה שיקול אצל אברהם אבינו בענין זה? ועוד, מדוע הקדים את המתנות שיקבל לעצם השארתו בחיים? "למען ייטב לי בְּעִבְרָךְ" בתחילה, ורק לאחר מכן: "וְחִיתָה נַפְשִׁי בְּגִלְלָךְ"? אתמהה.

אכן, לדרכנו יובן באופן נפלא, כי אברהם אבינו כלל לא רצה מתנות. ומה שאמר: "למען ייטב לי בְּעִבְרָךְ" - יתנו לי מתנות - וְחִיתָה נַפְשִׁי בְּגִלְלָךְ", היתה כוונתו, שרק אם ייהפכו המצרים לבחינת נותנים, שיתנו לו מתנות ויעניקו לו משלהם, הרי שהדבר אפשרי שישאירוהו בחיים. אבל אם לא יתנו לו מתנות, אם לא תתנוצץ בהם מידת הנתינה, הרי שעל ידי העדר מידת הנתינה מהנהגתם עמו - קרוב הדבר שיהרגוהו.

וזוהו שביקש משרה: "אִמְרִי נָא אֲחֹתִי אֶתְּ לַמֶּעַן יִיטַב לִי בְּעִבְרָךְ וְחִיתָה נַפְשִׁי בְּגִלְלָךְ". אמרי כי אחותי את, ובכך תגרמי להם להיות בבחינת נותנים, ועל ידי זה יתרחקו ממידת שפיכות דמים ולא יהרגוני!

רעתם של עמון ומואב

וכאשר נתבונן נמצא, כי התורה מעמידתנו על יסוד זה גם בדבריה אודות רוע לבבם של עמון ומואב.

וכאמור (דברים כג, ד-ה): "לא יבא עֲמוֹנִי וּמוֹאָבִי בְּקֶהֱל ה' גַּם דֹּר עֲשִׂירִי לֹא יָבֹא לָהֶם בְּקֶהֱל ה' עַד עוֹלָם. עַל דְּבַר אֲשֶׁר לֹא קָדְמוּ אֲתָכֶם בְּלָחֶם וּבִמֵּים בְּדֶרֶךְ בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וְאֲשֶׁר שָׂכַר עֲלֶיךָ אֶת בְּלָעַם בֶּן בְּעֹר מִפְּתוֹר אֲרָם נְהָרִים לְקַלְלָךְ".

כי לכאורה קשה, מהו אי קידום בלחם ומים לעומת הבאתו של בלעם לקלל ולהרוג? ומדוע מזכירה התורה את הנהגה זו של חוסר דרך ארץ כשוות ערך - ועוד קודמת - להבאת מכסף שיקלל את ישראל ויהרגם?

ולדרכנו יבואר, כי התורה מעמידתנו על סדר הדברים. חוסר חסד המוביל לשפיכות דמים. הנהגת "אֲשֶׁר לֹא קָדְמוּ אֲתָכֶם בְּלָחֶם וּבִמֵּים" (כהנהגתם של אנשי גרר עם אברהם), המובילה ל"וְאֲשֶׁר שָׂכַר עֲלֶיךָ אֶת בְּלָעַם בֶּן בְּעֹר מִפְּתוֹר אֲרָם נְהָרִים לְקַלְלָךְ" (כחששו של אברהם: "והרגוני"), כי המתרחק מן החסד - עלול לבוא לידי שפיכות דמים!

יראה שאינה יראת אלוקים

ועל פי כל האמור יובן מדוע נקט אברהם אבינו בדבריו על העדר חסדם של אנשי גרר בלשון "אין יראת אלוקים", כי מי שאין בו חסד - בוודאי שהוא עתיד להידרדר ולהגיע לידי מידת הגבורה והצמצום, ויראה זו אינה באה מצד "יראת אלוקים", אלא על צד השלילה, כצמצום של אנשי סדום שלא לעשות חסד, ומשכך הרי היא מסוגלת להביא את האדם לידי שפיכות דמים!

וה' יזכנו לילך במידת חסדו ולידבק במידותיו, הרחמים והחנינה.

ברוך המקדש שמו ברבים

יובל שנים להסתלקות הלהבה שיקדה במקנס והרתיחה את כל העולם בהיכלי תורה מפוארים וכדרישות לא מתפשרות בעבודת השם, הגאון הצדיק רבי רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל • נועם שיח עם בכור נכדיו הגאון רבי מיכאל טולידאנו שליט"א, ראש מוסדות 'אור ברוך' בירושלים • להבת יראת שמים: שביבי זיכרון מנכדו הגאון רבי בצלאל טולידאנו שליט"א ראש ישיבת 'זוהר התורה'

הצרפתים הגיעו למרוקו והכניסו רוח אחרת בערים, רוח של אנשים אינטליגנטים כביכול שמדברים בשפה גבוהה. וזה משך, התפעלו מהם ומהמונם ובתוך זמן קצר שמירת התורה התרופפה, משפחות החלו לשלוח את בניהם דווקא לגימנסיה החדשה שבנו הצרפתים במקום לישיבה, האמינו שככה יהיה להם תפקיד בכיר עם משכורת מסודרת. אני זוכר איך אנשים התפלפלו למה צריך לשלוח לגימנסיה, כי פיקוח נפש דוחה את כל התורה והגימנסיה מצילה מעניות ולכן זה מותר, עד כדי כך.

ובתי המדרש הידלדלו.

"ברור, כבוד התורה ירד. מי נשאר בישיבה, רק בחורים מסכנים שידעו שלא יצליחו במקומות ההם, לא הייתה רוח שתדחוף כמו בשנים קודמות, הצרפתים חוללו נזק גדול מאוד ביהדות המרוקנית".

ומחוץ למקנס, לא שמעתם על ישיבות אחרות?

"מאן דכר שמיא. לא הכרנו ולא ידענו כלום מעבר. סבא היה מוטרד מאוד מהעתיד שלנו. אני הנכד הגדול, בן גילו של דודי הגאון רבי יעקב (לימים ראש ישיבת חזון ברוך בצרפת) ומבוגר במעט מבן דודי הגאון רבי ניסים (לימים ראש ישיבת שארית יוסף בבאר יעקב). שלושתנו ביחד עברנו גיל מצוות והגיע הזמן שנכנס ללמוד כמו שצריך. בנתונים של אז, לא הייתה אפשרות כזו.

"יום אחד מגיע לבית של סבא משולח לאיסוף

נשלחנו ללמוד בישיבה בלונדון, אצל רבי משה שניידר".

ולמה באמת לשלוח לישיבה רחוקה כזו, אם יש כבר ישיבה במקנס?

בעל הבית מתיישר על כסאו, עיניו נעוצות למעלה. יותר משבעים שנה עברו מאז נשלח מהמלאח למורת רוחם של התושבים ובדחיפתו הישירה של הסבא. הסיפור חשוב לו:

"התקופה ההיא הייתה קשה ליהודים. עוני גדול, חוסר בתעסוקה, אין אוכל להביא לבית.

הרב אביאל חיים חורי

צילומים: ארכיון; קובי הר-צבי

"אתה רואה את כל הישיבות המרובות הללו, את קהילות הקודש בכל קצווי תבל, ואתה יודע שאדם אחד אחראי להן. הוא התעקש כנגד כל הסיכויים, אנשים לעגו לו, אמרו שהוא פנאט, כעסו על ההקפדות שלו. כל אלה תזרם רוח, סבא שלי, הגאון הצדיק עליו השלום, יכול להרים את כפיו לשמים ולומר: בשבילך עשיתי ולא טעיתי" - - -

את השיחה עם הנכד הגדול, הגאון רבי מיכאל טולידאנו שליט"א, ביקשנו לפתוח בסיפור אודות שליחתו ללמוד הרחק מהבית, באנגליה הקרה. מדוע הסבא התעקש לשלוח אותו למרחקים וכיצד הדבר התקבל אז בעיר.

"זה סיפור חשוב ומאפיין. היינו שלושה נערים צעירים שהגיעו לגיל מצוות וצריך היה לשלוח אותנו ללמוד בישיבה. בנו הצעיר רבי יעקב, אני ובן דודי רבי ניסים טולידאנו. סבא היה מוטרד רבות מזה עד שהוחלט לשלוח אותנו לישיבה בלונדון. אנשים חשבו שסבא כבר מגזים. יש ישיבה במלאח פה במקנס, למה אתה שולח את הקטנים האלה לאנגליה? איך יסתדרו בלי אמא שלהם?

"זה לא שינה בלי אמא שלהם של סבא. שלושתנו

מימין לשמאל: רבי שלום משאש, רבי רפאל ברוך טולידאנו, רבי ברוך אברהם טולידאנו

חשמלי, ולו יש ארגז קרח, לא קונה כלום לעצמו, הכל מחלק לצדקה. היה מפריש לעניי העיר סך של שני שליש מהמשכורת שלו. פעם אמר לו רבי עמנואל טולידאנו שיהיה בריא, "סבא, הרי כתוב שהמבזבז אל יבזבז יותר מחומשו, למה אתה מפריש שני שליש?"

סבא צחק. "כתוב שם שזה חוץ מהוצאות בניו ובנותיו, מה אעשה ואני מרגיש שכל עניי העיר הם הבנים שלי!"

"נחזור לענייני שלנו. המשולח ההוא, רבי מאיר כהן, מתאכסן בבית שלנו ורואה את סבא סר וזעף. מתעניין מה קרה ואיך יוכל לעזור. שומע על המועקה, איך הגענו כבר לגיל מבוגר ועדיין אין מסגרת לימודים נורמלית.

"האורח מספר שהגיע עכשיו מלונדון, יש שם ישיבה שלומדים ברצינות. כדאי שישלח אותנו לשם. סבא בירר והסכים לשלוח אותנו, סוכם שבשובו ללונדון יארגן אישורי כניסה לישיבה ואישורי נסיעה.

"האיש עמד במילתו. האישורים הגיעו כעבור חצי שנה ומזוודות נארזו. בינתיים הסיפור התפרסם ואנשים התרעמו על סבא איך מפקיר את ילדיו הקטנים. אמרו לו, אתה יודע בכלל איפה זה לונדון על המפה? הוא לא התרשם."

ומה אמרו ההורים?

"סבא נתן בבית אוירה של אהבת תורה. כולנו גרנו בבית אחד, תמיד הרגשנו שהתכלית של האדם זה רק תורה ועבודת השם. אם פתאום מסתדר משהו שיכול לקדם את התכלית הזו, כולם שותפים וכולם רוצים."

אצבעותיו של בעל הבית ממוללות את מפת

ראש אבות בתי הדין במקנס, לכל הדיינים יש דירות מרווחות, ורק לראב"ד אין דירה....

"ולא רק זה, גם בדירה ששכר, הקפיד שתתגורר משפחה נוספת. לא רצה פרטיות ולא רצה תחושת חשיבות."

גם כשעלה לארץ לא קנה דירה?

"כשעלה לארץ, היו לו זכויות עולה לקבל דירה בסכום סמלי. קרובי המשפחה עמדו עליו בתוקף שהוא חייב לרכוש את הזכות הזו, עד שקנה את הדירה בשכונת רמת אהרן בבני ברק, ברחוב רוזנהיים. גם בדירה הזו סירב להתגורר, השכיר לאחרים והוא עצמו שכר דירה אחרת.

"ככה בדירה וככה גם בריהוט. לכולם מקרר

כספים בשם רבי מאיר כהן. ולמה הגיע לבית של סבא, חשוב לי לספר. המלאח של מקנס היה מרוחק מהעיר המרכזית, בערך שלושה קילומטר. כאשר הגיעו תיירים, לא מצאו בית מלון להתאכסן אלא בעיר המרכזית. ואם מדובר בתיירים יהודים, היה להם קושי להתאכסן רחוק משכונת היהודים, לכן מצאו מנוח בבית של סבא.

"לסבא הייתה הכנסת אורחים לא רגילה, ביתו פתוח לכל דכפין. זה היה בית מיוחד בגלל שסבא הקפיד לא לקנות בית בעולם הזה. תמיד היה חוזר ואומר, "גר אנכי בארץ", אנחנו אורחים בעולם, לא שייך שיהיה לנו קניין, לכן תמיד התגורר בשכירות. וזה מעניין, הוא היה

חיים של אהבת תורה. הגר"מ טולידאנו שליט"א בשיחה עם 'תור הזהב'

התחרה שעל גבי השולחן. "חכה לי פה רגע". נכנס לחדרו הפנימי ושב כעבור רגע עם מפית בד צחורה. מספר מילים בלועזית רקומות עליה בחוט כחול עז. "תתבונן בבקשה. יעקב, בוא תצלם את זה, אני רוצה לספר מה זו הממחטה הזו".

הצלם צילם ואני מתבונן. את הכתב הצרפתי אינני יודע לקרוא, את הסיפור שבפי רבי מיכאל, אני כן יכול להעביר.

"הגענו ללונדון, שלושה ילדים שכמעט לא יצאו מהמלאח. פתאום עומדים בתחנת הרכבת האנגלית אחרי נסיעה ארוכה. קודם לאלג'ר ומשם באונייה למרסיי בצרפת, רכבת עד פריז, ומפריז רכבת נוספת עד לונדון. הנה ירדנו עכשיו בתחנת הלונדונית, לא יודעים למי לפנות ולכן ללכת. מראש עדכנו את הישיבה על בואנו, סוכם שיבוא אדם לאסוף אותנו, אבל אף אחד לא בא.

"בצד אנחנו רואים אדם שמסתובב ברציף ומחפש אנשים, הביט בנו ולא אמר דבר. בסוף ניגשתי אליו ואמרתי בקול, 'טולידאנו, טולידאנו'. האיש הנהן במרץ, הבנו שהוא שליח של ראש הישיבה והלכנו אחריו בלי מילים. אנחנו מדברים ערבית וצרפתית והוא מדבר אידיש ואנגלית. למפרע התברר שהוא חשב שיבואו שלושה ילדים אפריקנים שחורים לבושי סמרטוטים. לא חשב שבמרוקו לבושים בצורה מתורבתת ומטופחת עם כובעים וחליפות, לכן לא זיהה אותנו ברכבת.

הכול מסתדר

"הקושי שעברנו בישיבה בימים ההם צריך סיפור נפרד. הקור הלונדוני נקב לנו את העצמות, הרעב והמחסור נקבו לנו את המעיים. אלו השנים של אחרי מלחמת העולם

השנייה, כולם חיים במחסור, וישיבה על אחת כמה וכמה. אבל למדנו, כמו שצריך למדנו. כמו אש להבה למדנו.

"היה איתנו ראש הישיבה הגאון רבי משה שניידר, אדם מורם מעם שנוול בגרמניה ולמד אצל החפץ חיים. בישיבה סיפרו שפעם אמר לו החפץ חיים שהוא מגדל בביתו בת מאומצת, וכדאי לו לשאתה לאישה. רבי משה הציב תנאי אחד, בכוונתו להקים ישיבה וללמד תורה, אם היא מוכנה לקחת על עצמה את עול הכנת הארוחות לתלמידים, הוא מוכן לשאתה לאישה. אם יש לה אהבת תורה כזו, אין לו עוד דרישות. והם התחתנו והיא הייתה כמו אימא של כל בחור ובחור, עוקבת אחר מה שהוא צריך ומסירה מאיתנו כל עול שנוכל ללמוד כמו שצריך".

איך הסתדרתם עם השפה?

"הוכרחנו להסתדר. רבי משה חייב אותנו ללמוד את שפת האידיש, כדי שנוכל להשתלב בשיעורים ועם החברות. עד אז דיברו איתנו בלשון התלמוד, 'דילמא בעית למיכל?' 'אמאי אתית להתם' וכדומה. עם זה הסתדרנו איכשהו, אבל עם הקור והרעב לא הצלחתי להסכין ולהסתדר. עמדתי לצאת מדעתי".

הגר"מ טולידאנו משתק. עיניו מתלחלות מעט. "אמא שלי. התגעגעתי אליה, ליבי יצא אליה. בימים למדתי כמו אריה, אבל על המיטה התפרקתי, הבטן מקרקרת, העצמות קופאות, שמונה עשרה מעלות מתחת לאפס, ואמא רחוקה ביבשת אחרת.

"נשברתי. כתבתי לאמא מכתב, כתבתי לה שהיא כבר שיכלה שלושה ילדים לפניי. אני חושב שהיא הולכת לשכל את הבן הרביעי, והוא בכלל לא נמצא לידה, היא לא תהיה איתו כשהוא ימות לה. בבקשה אמא, שלחי לי כרטיס נסיעה חזור. בבקשה.

"ואמא שלי הטובה, הכל בזכותה. כל התורה שלי בזכותה, כל המוסדות וכל מה שיש

כאן זה בזכותה. לא עונה, ואני במתח. מצדי לארוז כבר עכשיו את המזוודה ולברוח. בסוף מגיע מכתב מהבית, אני פותח אותו בידיים רועדות ומקבל את המפית הזו, פעם הייתה אופנה להניח ממחטה בדש החליפה. שלוש שורות קצרות בצרפתית רקומים עליה: Tout Arrive. Tout S'oublie. Tout S'arrange. "המשמעות של המשפטים הללו - הכל קורה. הכל נשכח. הכל מסתדר. זה מסר עצום ששמר אותי לכל החיים. ברור לי שאמא נקרעה יותר ממני, אבל ידעה שאי אפשר לחזור למקום שבו רוח ההשכלה והחינוך הצרפתי מחוללים נזקים. בעל כורחה נאלצה להשיב את פניי ריקם".

לא לחפש מנוחה

הסיפור מטלטל. מעטים יעמדו במבחן דומה. הגאון רבי מיכאל שליט"א מכוון אצבע על דמות סבו ומהרהר בקול, "סבא היה דמות שהקרינה לדחוף, להתקדם, לא לנוח, לא לחפש את המנוחה. אמי עליה השלום קיבלה את הכוחות האלה מאבא שלה (הגר"מ טולידאנו נכד של הגר"ב מצד האם).

"היום כולם מכבדים ומעריצים את דמותו. ידעת שבעבר אנשים חשובים בתוך הקהילות נלחמו בו? ידעת שחשמו את דרכו? מישהו יודע כמה אויבים היו לו, מבית ומחוץ? חושבים שאם כיהן כראב"ד מקנס, כנראה נחל כבוד מלכים. מישהו זוכר כמה ניסו להדיח אותו מתפקידו?!"

על מה ולמה?

"כי הוא לא היה איש של פשרות. לא הכיר דרך אמצע ודרך של מנוחה. העסקנים רצו לקדם את העיר גם על חשבון היהדות, והוא תמיד עמד בתוקף, ביקש לברר כל צעד חדש במה הוא כרוך. זה גרם חיכוכים נוראיים, הם רצו קידמה והוא דרש שמירה הדוקה על כל דרך התורה. דברים שהיום פשוטים בעינינו שיכולים להסתדר, בעיני הפרנסים ההם היו כמו הר גבוה.

"הגימנסיה הייתה דוגמה אחת. היו חתונות. עד בוא הצרפתים וההשכלה, כל החתונות נערכו על טהרת הקודש, כמו כל הדורות. הגיעו הצרפתים והפילו מחיצות, אפשר חתונות מעורבות והשם ירחם גם ריקודים מעורבים. סבא לא איפשר כלום, גזר שכל חתונה שירקדו בה שלא כדת של תורה, יאסור על כל הרבנים לערוך שם חופה וקידושין.

"וזה השפיע גם על אמא. בשונה מרוב הנשים אז, היא ידעה קרוא וכתוב, הקשיבה לשיעורים של אביה בתמידות, הייתה בקיאה בספרים כמו מעם לועז והרבה ספרי הלכות, אשה משכלת ויראת אלוקים".

אם כך, המלחמה שלו על נפש הנוער, כאן בארץ, הייתה בעצם המשך לאחריות שחש כלפי העם שבשדות עוד בחוץ לארץ.

ישיבה על הדרך

מהו אותו סכום עצום? חישוב הרב מונסונייגו והגיש את החשבון. "אם כך, מחר ניסע למקנס, אביא לך את כל הסכום הזה ואתה תדאג לפתוח ישיבה".

וכך היה, עוד לפני שהתעסק רבי רפאל ברוך בעניין לשמו הגיע לקזבלנקה, שב לביתו, הכין את הכסף המיועד לישיבה ושב בחזרה לקזבלנקה. בכסף הזה נוסדה ישיבת 'נוה שלום' לפני כשבעים שנה, ובראשה הועמד אז הגאון רבי מאיר אלבאז שליט"א, כיום ראש ישיבת 'שבות יהודה', ממנה יצאו הרבה חכמי וגדולי תורה.

רבי רפאל ברוך הרבה במסעות בערי מרוקו, להשגיח על החינוך התורני ועל בני הישיבות, עד שהמערערים נגדו התלוננו שהוא לא נמצא מספיק במקנס, ובמקום זה מבקר יהודים בערים אחרות.

פעם הגיע לקזבלנקה והתארח בבית ידידו הגאון רבי אהרן מונסונייגו. באמצע הלילה שמע רבי אהרן קול בכי מחדרו של רבי רפאל ברוך. פתח את הדלת ושמע את צערו על כך שעיר גדולה לאלוקים כמו קזבלנקה, לא מחזיקה ישיבה בסדר גודל. התנצל רבי אהרן שעלות אחזקת הישיבה עולה סכום עצום. שאל רבי רפאל ברוך,

כולו אש להבה של יראת שמים

נכדו ראש ישיבת 'זוהר התורה', הגאון רבי בצלאל טולידאנו שליט"א, משרטט בשיוחה ל'תור הזהב' עורקים מרכזיים באישיותו היוקדת של סבו הגר"ב טולידאנו זצ"ל

שוחט עצמו לפניו יתברך, עומד במנחה רגילה והרצפה סביבו נרטבת מדמעות התרגשות, ועוד לא דיברתי על הבכיות בתיקון חצות ועל תפילות הימים הנוראים.

פעם הסטייפלר אמר לבנו שייבדל לחיים טובים, שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, אם אתה רוצה לדעת איך יהודי צריך להתפלל, תשמור את צעדיו של רבי ברוך, תראה את התפילה שלו, ככה צריך להתפלל! זה לא רק הרגש, זה העומק. כל מילה נחתכת ונהגית כתיקנה, אולי המשפט 'כמונה מרגליות' לא מובן היום, כי אין לנו מרגליות זמינות. אבל מהצורה שבה סבא התפלל, ידעו איך סופרים מרגליות. אצלנו זה היה להיפך, התפילה שלו הסבירה לנו איך סופרים מרגליות.

הוא היה אומר, התפילה במקום קרבן. אם כהן חושב מחשבות אחרות בזמן הקרבת הקרבן, הקרבן נפסל, פיגול הוא לא ירצה. איך אנחנו יכולים לחשוב על דברים אחרים בזמן התפילה? הרי אנחנו מפגלים!

הדמעות שלו בתפילה היו כמו נסכים על גבי המזבח. רבינו יונה כותב בשער העבודה על יעקב אבינו שניסך נסכים, דהיינו שדמעותיו היו כמו יין שמנסכים על גבי המזבח. ככה היה סבא.

התקיפות הגדולה שלו באה מתוך הרגש החם הזה, מתוך חיים מלאים בחיות. לא ויתר בקוצו של יו"ד. פעם הגיע למקנס אחראי עליית הנוער מישראל, יהודי עם כיפה. זימן אסיפה ודיבר בשבח העלייה לארץ ישראל. הרבנים שתקו, חששו מכוחו. סבא זיהה שהמטרה שלו לא טובה והרעים עליו בקולו לעיני כל ישראל, "אתה לא גואל ישראל, אלא עוכר ישראל. מעביר נשמות על דתם, אוי לך מיום הדין. אין לך שום רשות להיכנס לכאן, ברח מכאן ואל תסית אף יהודי!"

סבא לא ויתר על כלום. גם כשקשה, גם כשאי אפשר, תמיד צריך למצוא את המקום היכן אפשר. היום אנחנו נמצאים לצערנו בתקופה קשה, סגרו לנו את בתי המדרשות. אם הוא היה חי כיום, היה תובע מבני הישיבות לעשות את ההנחיות ולהמשיך ללמוד. גם כשקשה המסכה על הפנים, לא להרפות ולא להתרפות. הרי אם ניזהר ונשמור על ההנחיות, יוכלו לפתוח בקרוב את הישיבות, אז למה אנחנו לא נזהרים!?

כללו של דבר, סבא חי את רצונו של הבורא עם כל החושים, עם כל החיות, ואת זה אנחנו צריכים לעשות, לא בחולשה ולא ברפיון!

של ממש והיה צריך לוודא שאין פרצה בעירוב והכל כדי. הבדיקה עצמה הייתה ממלאת אותו שמחה על שמציל את אחיו מאיסורי שבת.

ככה היה גם בערב פסח, כשנסע למאפיית מצות במרחק מאתיים קילומטר כדי להשיג על האפייה שתיעשה כדין וכהלכה, וככה בכל דבר שארגן עבור הציבור, בחיות ובלהבה!

אני נזכר כעת בתפילות שלו, ודמעות עולות בעיניי. כל תפילה רגילה, של יום חול, הייתה כמו שמקריב את עצמו כקרבן מחדש. כאילו

דמותו של סבא כולה אש להבה. הוא בער באהבת תורה ואהבת תלמידי חכמים. הביטו נא בתמונה שבה הוא מנשק בהתבטלות את מרן ראש הישיבה חכם עזרא עטייה עליו השלום. זה היה ביום חתונתי, וזו הייתה הפעם הראשונה בה סבא ראה את חכם עזרא. את כל האהבה שהייתה לו אליו, ביטא בנשיקה הזו. הוא לא ראה אותו קודם, רק שמע אודותיו וכוח תורתו, ידע שזה תלמיד חכם אמיתי.

כל בן תורה שניצב מול עיניו היה מציף אותו באושר ושמחה. היו אברכים שנכנסו לבית הכנסת שלו, והוא תפס אותם בריקוד, הרים אותם לעיני כל הקהל, שמח שהזדמן תלמיד חכם למעונו.

ככה היה גם כשביקר בארץ, בקיץ תשי"ג, הסתובב אצל תלמידי החכמים להכיר אותם. הגיע לבקר את החזון איש. אני עדיין לא הגעתי ארצה ולא הייתי באותו מעמד, אולם סיפרו שהחזון איש התפעם ממנו מאוד, ובסיום הביקור יצא ללוות אותו עד החוץ, שזה דבר לא מצוי ולא שגרתי אצלו.

אני חושב שהתמונה האמיתית של סבא היא ה'חיים' שלו. התורה מצווה אותנו לחיות את המצוות, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, הכל צריך להיות מתוך חיות ושמחה. השבתות היו שמחות במחיצתו, שמחה מרקיעה שחקים. כל מצווה ומצווה אצלו הייתה עם כל החושים. אפילו אגידת הלולב בערב סוכות, אפילו האחריות על העירוב אצלנו במקנס, שם המלאח היה מוקף חומה

במקום תשובה, הגאון רבי מיכאל שליט"א בוחר לספר כמה סיפורים. "תשמעו את הסיפורים האלה, ותבינו עד כמה חש אחריות, עד כמה הטביע חותם ועד כמה לא ויתר לעצמו כשמודבר בכבוד שמים".

בשנים ההן, כל הקהלים החרדים בישראל התאגדו תחת מפלגה אחת, אגודת ישראל שמה. עדיין לא הוקמה תנועת 'שס'. מה שעמד בפני האדם שומר המצוות זה שתי מפלגות, האחת של החרדים והשניה של אנשי הציונות הדתית.

רבי רפאל ברוך לא היה צריך להבין בפוליטיקה כדי להבין שההשפעה על היהדות וחינוך הדור הבא תלויה בנציגים החרדים בכנסת. תמיד שאף לשלמות ולא האמין בפשרנות, בוודאי לא במפלגות כלאיים. החל לנסוע מעיר לעיר, במיוחד למקומות שהתגוררו שם יהודים ממרוקו ובפרט ממקנס, שכנע אותם שירשמו את בניהם לחינוך תורני ויצביעו בבחירות למפלגת החרדים.

ערב אחד, סוכם שיגיע למקום מרוחק בצפון הארץ לדבר בפני האנשים. רבי רפאל ברוך לא הרגיש טוב, החום שלו הלך ועלה, והרבנית משכנעת אותו שיוותר על הנסיעה. בגיל שלו ובמצב שלו, זו סכנת נפשות.

הרב כבר התרצה, פשט את המעיל והתכוון לוותר על הנסיעה. אבל אז יש דפיקות בדלת. אנשי ה'מזרחי' באים לבקר ולהתעניין בשלומם, הם לא מבקשים שיתמוך ברשימה שלהם, כבר מכירים את דעתו עליהם ומוטב שלא ישמעו זאת פנים מול פנים.

בסך הכל באו כעת להציע 'דיל' קטן. "אתה כבוד הרב, לא תדבר מילה. אל תשכנע אנשים להצביע לחרדים, אל תשתתף בעצרות, רק

תשב בבית שלך ותמשיך ללמוד. אם כבודו לא ידבר בעד הרשימה החרדית, אנחנו מבטיחים לך את תפקיד הרב הראשי של בני ברק. כבודו כיהן כראב"ד מקנס, כעת יכהן כראב"ד בני ברק". הדובר דיבר בפאתוס דרמטי, משל היה קוסם השולף נשר מכובע המבורג הפוך. "גם רבי עקיבא היה הרב של בני ברק", גלגל עיניו בצדקנות, משוכנע שכתב ההתחייבות יחתם בעוד רגעים מספר.

לצערנו לא נמסר לנו כיצד השיב לאנשים שהאמינו שדעתם יכולה לשנות את דעת חכמי התורה. במקום זאת, נכדו הבכור זוכר את המשכו של אותו ערב. "כשהם יצאו מהבית, סבא קם מהמיטה, עם החום הגבוה וביקש מסבתא את המעיל. 'לפני שבאו לפה, חשבתי לוותר. אם היצר הרע מבקש ממני לא ללכת, אני לא יכול לשמוע לו' - - -

והנה עוד סיפור אופייני. פעם צעד בנו הגה"צ רבי יוסף טולידאנו זצ"ל ברחובות בני ברק. עצר אותו אברך נשוא פנים וביקש לספר באוזניו סיפור אודות אביו, מתקופת הרישום למוסדות החינוך.

הפעילים ארגנו עצרת גדולה לתושבי נוף הגליל (אז 'נצרת עילית'), תלו מודעות גדולות על בואו של אביך רבי רפאל ברוך וציפו לציבור רחב.

העצרת נועדה לשעה שמונה, והרב יצא לדרכו. בדרך אירע תקר, התיקון ארך הרבה זמן והשעון מתקדם. אין תקשורת ואין טלפונים. שעתיים המתין הציבור לשווא, עד שהתפזר לדרכו, מאוכזב מעט.

בשעה עשר בלילה הגיע רבי רפאל ברוך. האולם כבר ריק, רק אדם אחד ישב והמתין בתקווה שהרב יבוא. והוא בא. בשבילו בא.

מה לי אדם אחד, מה לי אלף איש. השם יגמור בעדי. שב בני, תודה שחיכית לי עד עכשיו, שב לצדי ואספר לך מה שרציתי לומר. עמד ודרש באותה התלהבות ואותה התרגשות, משל כל אותם מאות איש מקיפים אותו ומאזינים לדבריו.

משיים את דבריו ופתח עיניו, סבר כי מן הסתם הקהל הקדוש נרדם על מקומו. אפס, האיש התרגש מהדברים, מהפונט הקשיב. ורבי ברוך שואל אודותיו ומתעניין בו ובמשפחתו. שמע להוותו שאת כל בניו שלח ללמוד בתיכון. גם את הבן האחרון, זה שעומד לסיים כיתה ח', גם אותו יכניס לתיכון. "הרב צודק שצריך תורה, אני לומד איתם בסעודת שבת קצת פרשת שבוע, לפעמים. אם הם באים. הרב מבין שאדם צריך מקצוע להתפרנס, הרב מבין שזה לא קל בחיים של היום..."

ורבי רפאל ברוך מבין שלא בא לכאן אלא בשביל הנשמה הזו, מטיף טללי נוחם על לבו ורוחו. "למה לך בני, מה יתן לך ומה יוסיף לך. את כל הבנים מסרת לעגל הזהב, לפחות בן אחד תקדיש לכבוד ריבונו של עולם. אל נא תדאג לפרנסה שלו, אני מבטיח לך, בכתב התחייבות חתום כדן, אם ייחסר לו משהו לחתונה או לפרנסתו, אני אקח זאת על שכמי, על אחריותי".

האיש השתכנע והנער המשיך לשיבה קדושה, עשה חיל בלימודיו והפך להיות תלמיד חכם ירא אלוקים.

רבי יוסף מאזין לסיפורו של האברך, הוא זוכר את הסיפור הזה מאז, מדוע נזכר בו כעת. "כבוד הרב, אני הילד שאביך הכניס לשיבה! בזכותו אני עוסק בתורה, רק בזכותו!"

"אני מספר לך את הסיפורים האלה", סח לי רבי מיכאל, "כדי שתדע עד כמה ההשפעה של אדם אחד יכולה לחרוץ גורלות של דורות שלמים. עשרות שנים שלא ראיתי את האיש שדאג לי לשיבה בלונדון, רבי מאיר כהן.

"יום אחד אני יושב במשרד הישיבה ובפתח עומד אדם מבוגר. מספר לי ששמע שיש לי ישיבה בשכונת בית וגן ובא לבקר אותי. לא ידעתי מי האיש, והוא מגלה את עצמו, מאיר הכהן ייזכר לטוב. כמה אושר התמלאתי, אמרתי לו, אילו יכולתי הייתי נושא אותך על כפיים ורוקד לפני כל בני הישיבה, כל ישיבת אור ברוך לזכותך, כל ישיבת שארית יוסף בבאר יעקב של רבי ניסים, בזכותך, ישיבת ברית יעקב, ישיבת זוהר התורה עם כל השלוחות והסניפים והקהילות והתלמידים והמשפחות. אדם עושה מעשה קטן, וכמה זה משפיע.

"האיש יצא מהמשרד ואני אמרתי לעצמי, סבא קדישא, אלמלי היה ביתך פתוח לאורחים, אלמלי היית עומד על כוחך ובוריך לדאוג שנלמד בכל הכוח, כמה תורה יש בעולם בזכותך, סבא קדישא, הכל שלך!" ■

ההשיב לב לבנים על אבותם

כוחות אפלים ורבי עוצמה הסתערו על קהילות מרוקו במטרה לחלן את בני הנוער. מולם התייצב רב ומנהיג בחדר עליון, והשיב מלחמה שערה + מול קמפיין השמצות ותעמולה של מפעל 'עליית הנוער' עמד ראב"ד מקנס, הגאון הצדיק רבי רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל, נאבק והצליח

תחילת חודש אלול הגיע לביקור במרוקו העסקן החילוני משה קול, יו"ר ארגון 'עליית הנוער'. מקורביו של קול ייעצו לו לוותר על הביקור במקנס. "זו עיר של חרדים קיצונים", ציינו בפניו. "כולה מלאה ברבנים פנאטים הנלחמים נגד כוחות הקדמה!"

ייתכן שהאתגר שבדבר משך את קול לנסות בכל זאת את כוחו במקנס. הוא הודיע שיש בדעתו לקיים כנס הסברה גדול לתושבי העיר. מכל בתי הכנסת שהיו בעיר נבחר למטרה זו דווקא בית הכנסת של המרא דאתרא, הגאון הצדיק רבי רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל, לפי שהיה המפואר ורחב הידיים ביותר. למרבה הפלא נתן רבי ברוך את הסכמתו, אף ששמץ מטיבו של קול כבר גונב לאוזניו. יתירה מכך, הוא הכריז על השתתפותו האישית באירוע.

בשעה היעודה התקבצו ובאו המונים שביקשו לשמוע את דבריו של 'השליח מארץ ישראל'. קול נשא נאום ציוני נלהב תוך שהוא מצטט שברי פסוקים וציטוטי חז"ל משובשים העוסקים בגודל מעלתם של העולים לארץ ישראל. כסבור היה שדבריו, שנעטפו בתחכום ופנו ישירות לרגש הטבעי החם של יהודי מרוקו, יעשו על קהל שומעיו את הרושם הנדרש.

אך סיים את דבריו, ועל הבמה עלה רבי ברוך. הס נפל על השומעים. סקרנים היו לשמוע מה יש בפי מורם ורבים. פתח רבי ברוך והכריז: "בני היקרים, עלי לומר את הדברים בפה מלא: היזהרו מהאיש הזה - הוא יוביל אתכם לאבדון! הוא אינו שומר תורה ומצוות, הוא אינו מאמין בכל מה שאנו מאמינים ובכל

שהיו מנת חלקם לפני בוא הצרפתים למרוקו. עתה היה להם יסוד מוצק לחשוש כי הימים הרעים עומדים לשוב. רבים החלו נושאים את עיניהם אחר מקום מקלט מחוץ לגבולות מרוקו. היו בהם כאלה שהחלו מהגרים לצרפת, אבל עבור הרוב המכריע הייתה רק אפשרות אחת שבאה בחשבון: ארץ ישראל.

השליח מארץ ישראל

מה שיהודי מקנס טרם ידעו הוא, שכוחות רבי-עוצמה כבר לוטשים עין על קהילות וזוממים לפרק את חומותיה. שבועיים לאחר

מאיר אפרתי

יהודי מקנס מודאגים היו ביותר באותו חודש אלול של שנת תש"ט. לתקיעות השופר ופרקי הסליחות שבקעו באשמורת הבוקר מבתי הכנסת במלאח הישן והחדש, נוספה אווירה מכבידה של חשש וחוסר ודאות. רוחות של תמורה נשבו בממלכה, ותמורות פוליטיות תמיד בישרו רע ליהודים.

זה עתה ניצלו יהודי מרוקו מציפורני הנאצים, אך בטרם הספיקו להתאושש משנות הכיבוש תחת משטר וישי האנטישמי, כבר התרגשה עליהם פורענות חדשה. מהומות והפגנות פרצו בערים הגדולות, בדרישה לסלק את השלטון הצרפתי ולהשיב את הסולטאן לכס מלכותו. כרגיל, בזמנים של חוסר ודאות היו אלה היהודים שספגו את חיצו המטומה.

בינתיים פרצה מלחמה בארץ ישראל. באייר תש"ח החלה פלישת צבאות ערב למדינת ישראל, שזה עתה הוכרזה. השנאה כלפי היהודים בעולם הערבי הגיעה לשיא ולא פסחה על מרוקו. בכ"ט באייר תש"ח התנפל אספסוף חמוש בגרזנים וסכינים על ה'שוק אל יאהוד' בעיר אוז'דה ורצח חמישה יהודים. למחרת התפשטו המהומות לעיר הסמוכה ג'ראדה. המון מוסת התנפל על השכונה היהודית וערך טבח נורא, בו נרצחו 38 יהודים ובהם רב הקהילה רבי משה כהן ומשפחתו הי"ד.

היהודים חשו כי הקרקע בוערת מתחת לרגליהם. היטב זכרו את הרדיפות הקשות

ואף על פי כן אימץ רבי ברוך את כל כוחותיו כדי לבלום את הסכנה, כקברניט הניצב על סיפונה של אונייה שוקעת ונלחם בעוז רוח נגד הגלים הסוערים.

מאז ומקדם ערגו יהודי מרוקו לארץ הקודש ונכספו לחונן את עפרה. את הערגה הזאת ביקשו לנצל שליחי ארגון 'עליית הנוער', שמצאו בה שעת כושר לתוכניותיהם. הם טענו כי לנוכח הירדרדות המצב במרוקו וקשיי הקליטה בארץ יש להזדרז ולפנות ממרוקו תחילה את הילדים והנוער - רק לאחר מכן יבוא תורם של המבוגרים. בינתיים יחיו הצעירים בישראל בכפרי נוער, תחת השגחת מחנכים שיכשירו אותם לתרבות הארץ וילמדו אותם מקצועות שימושיים.

פירוק המשפחות לא היה תוצאה מקרית של נסיבות העלייה והקליטה בארץ. הייתה זאת מדיניות מכוונת שנועדה לאפשר את עיצוב הדור הצעיר בדמותם ובצלמם של המחנכים החילוניים. מובן שאי אפשר היה להכריז על מטרה זו בריש גלי, כי פרסום הדברים היה מעורר התמרמרות והתנגדות נמרצת. יהודי מרוקו אדוקים היו בקשרים של אהבה לתורת השם. לפיכך צריכים היו שליחי עליית הנוער לפעול בהיחבא ולטשטש את כוונותיהם האמיתיות.

הם פתחו במסע תעמולה נרחב שבו העלו על נס את שבחה של ארץ ישראל ואת הזכות הגדולה של הבאים בשעריה. יהודי מרוקו, שגדלו והתרפקו על סיפורי קדושתה וחשיבותה של ארץ ישראל, לא העלו בדמיונם את החילוניות המיליטנטית בארץ ישראל. הם לא ידעו כי במסרם את ילדיהם לשליחי העלייה הם מפקירים את חינוכם לידי אלה שראו באורח החיים הדתי מטרד שיש להיפטר ממנו בהקדם.

על אף הקושי הטבעי של הורה למסור את ילדו לידי זרים, המשיכו אלפי ילדי מרוקו לעלות לארץ במסגרת עליית הנוער. גרמה לכך תחושת אי היציבות שהתעצמה במהלך שנות החמישים. היהודים חששו מפני העתיד. במקרים רבים רישיונות יציאה שניתנו להם בוטלו - לעיתים אף יום או יומיים לאחר הנפקתם. התחושה הייתה שמי שיכול לעזוב את מרוקו מוטב שיעשה זאת בהקדם, שכן בכל רגע עלולים השערים להיסגר. אם אין מנוס - צריך אפילו לשלוח את הילדים לבדם לחוף מבטחים ולקוות שההורים יזכו להצטרף אליהם מאוחר יותר.

חזות שקרית

כדי להרגיע את ההורים השתדלו שליחי עליית הנוער לשוות לעצמם חזות של שומרי מצוות. נאמר להורים כי ילדיהם יזכו ליחס הטוב ביותר, והללו בתמימותם לא העלו בדעתם כי מבחינת המחנכים החילוניים בארץ ישראל, "הטוב ביותר" הוא דווקא הרחקתם

ילדי עולים לומדים תורה בארץ ישראל (צילום אילוסטריציה)

לבלום את הסכנה

שבע מלחמות היה רבי ברוך. עוד בימי כהונת אביו רבי יעקב (בעל 'אביר יעקב') כראב"ד בעיר נשא עמו בעול הציבור. יחדיו טיכסו עצה כיצד לסכל את מזימות האליאנס' ולסגור את פרצות המודרניזציה שהכיבוש הצרפתי הביא. עוד בגיל צעיר שינס רבי ברוך מותניו וסייע בהקמת מערכת חינוך מפוארת ברוח התורה, שבלמה את התפשטות ההשכלה והחילוניות. בהמשך סלל דרך בהקמת ישיבות במרוקו, ואף שלח בתעוזה רבה את בניו ונכדיו ללמוד בישיבות באירופה ובארץ ישראל.

אולם האתגר שניצב עתה בפניו היה גדול וקשה, שכן בפעם הזאת באו שליחי החילוניות ובפיהם הצעות קורצות על "יישוב הארץ" ו"חינוך הנוער". לא הכל ראו בעד מסכי כזביהם, מה עוד שהקרקע בערה מתחת לרגליים ויסודות הקהילה כבר החלו נשמטים בזה אחר זה. בזמנים של אנדרלמוסיה, מעמדם של המנהיגים והחכמים מתערער.

היסודות שעליהם חוננו. במשך שנים מסרנו את נפשנו כדי להחדיר אל ליבם של ילדינו את האמונה הטהורה ואת מסורת בית אבא. את כל זה מבקש האיש הזה לעקור ולשרש! אל תאמינו להבטחותיו ואל תשמעו לו!"

נקל לתאר את המהומה האדירה שפרצה בבית הכנסת בעקבות דברי הרב. הציבור היה כמרקחה - אלו מהפכים בדבריו של משה קול ואלו מצדדים ברבי ברוך. אולם הניסיון לאחז את עיניהם של יהודי מקנס ולהעלים מהם את המשמעות ההרסנית של מסירת ילדיהם לידי שליחי העלייה, נחל כישלון.

במרוצת החודשים והשנים שלאחר מכן הקדיש רבי ברוך חלק גדול מזמנו כדי להפריך את תעמולת הכזב של עליית הנוער, לפיה חינוכם הדתי של הצעירים מובטח.

"אין לעלות לארץ ישראל בעיניים עצומות!" היה רבי ברוך זועק חדשים לבקרים. "רק מי שיכול להבטיח כי יתאפשר לו המגורים בסביבה רוחנית שבה יוכל להמשיך ולשמור את מצוות התורה ולהקפיד על כל מנהגיו הטובים - הוא יכול לעלות ארצה... אולם בכל מצב אחר לא תהיה זו עלייה אלא ירידה!"

נלחמים על החינוך. תלמוד תורה במקנס, תש"א

מדרך התורה, רחמנא ליצלן. בקהילות מרוקו מציאות של יהודי חילוני במוצהר מהסוג הקיים בארץ ישראל, כמעט לא הייתה מוכרת. אפילו אנשי אליאנס, הרחוקים מתורה, נאלצו להוסיף קורטוב של יהדות לתכניות הלימוד שלהם. ההורים המרוקאים לא העלו אפוא בדעתם שבארץ ישראל קיים חינוך שאין בו לפחות מרכיב כלשהו של שמירת מסורת.

"הרבנים מגזימים בתיאוריהם", היו השליחים משקרים. "ייתכן שהיו כמה תקלות. אולי בכמה מקומות באמת לא הקפידו על כל חומרה. אבל מכאן ועד לטענות הרבנים - הדרך ארוכה. הקנאה מדברת מתוך גרונם. חוששים הם שהדור הצעיר לא יהיה נתון למרותם".

באותם הימים לא הייתה תקשורת ישירה בין מרוקו לארץ ישראל. מכתבים עשו דרך פתלתלה עד שהגיעו ליעדם, תחילה לצרפת ומשם לארץ. המידע על תנאי הקליטה בישראל הגיע באופן מקוטע ושליחי עליית הנוער יכלו לפזר ערפל. פעמים חלפו שנים לפני שהילדים והורים התאחדו. במקרים רבים התקשו ההורים לזהות את ילדם. בעוזבם את מרוקו היו הילדים טהורים ויראי שמים, אולם לאחר כמה שנות 'טיפול' בידי המדריכים החילונים, הם כבר נראו שונים לחלוטין.

למרות כל הקשיים, מכתבים מדאיגים החלו להגיע למרוקו ובהם תיאורים מעוררי חלחלה. סופר בהם כיצד המדריכים החילונים חשפו את פרצופם האמיתי מיד לאחר שעזבו את גבולות מרוקו, נטלו מהתלמידים את הטליתות והתפילין וניסו לשכנע אותם כי אין מקום לשמירת מצוות בארץ ישראל, באשר כולם בה יהודים ואין בנמצא גויים שצריך להיבדל מהם. במכתבים אחרים תוארו מחזות קשים של רמיסת קדושת השבת במוסדות שאליהם נשלחו ילדי העלייה; מאכלות אסורות, חמץ בפסח ועוד.

התיאורים השערורייתיים לא נתנו מנוח לרבי ברוך. בכוחותיו הדלים יצא למסעות ברחבי מרוקו כדי להזהיר מפני הסכנות הרוחניות הטמונות בעליית הנוער. במקרים שבהם כבר נשלחו הצעירים לדרכם, היה מעודד אותם לעמוד בקשר עם ארגון ה'פעילים' בארץ ישראל, שעשה ימים כלילות כדי להוציאם ממוסדות חילוניים ולהעבירם למקומות בהם יתחנכו לתורה ויראת שמים.

המאבק לא היה קל, שכן אנשי החינוך החילונים הוגדרו כאפוסטרופוסים החוקיים של העולים הצעירים, ויכולת ההשפעה של ההורים - הנמצאים בארץ אחרת ומרוחקים אלפי קילומטרים מהם - הייתה מועטה. ארגון הפעילים נדרש להמציא מסמכים המעידים כי הם אלה המייצגים את רצון ההורים ופועלים בשליחותם.

דוגמא לכך הוא מכתבו של רפאל אלבז, תושב מקנס, הכותב: **"הנני ממנה בזה את הרב... להופיע במקומי לטפל ולהציל את**

בני בין י"ז שנה שהולכיו אותו חברת הנוער לקיבוץ קרית ענבים. הנני מודה על החסד הגדול להוציא מאותו קיבוץ כי איננו מוצא חן בעינינו כלל". על מכתב זה ועל רבים כמוהו צירף רבי ברוך את חתימתו.

אנשי עליית הנוער הערימו קשיים והתישו את ההורים, בתקווה שאלה ישלימו בסופו של דבר עם המצב. החלוקה למוסדות חינוך שונים נקבעה על פי מפתח מפלגתי, כאשר את החלק הארי נוטלת מפא"י ששלטה ביד ברזל על כל מערכות ההשפעה בארץ. מבחינתם של אנשי עליית הנוער, מעט התלמידים שנאלצו לשלוח למוסדות חינוך דתיות היו בגדר מחיר שנאלצו לשלם בחירוק שיניים על מנת להבטיח שכל יתר הצעירים יגיעו למוסדות החילוניים. המחוות המעטות שעשו כלפי שומרי המצוות היו רק מהשפה ולחוץ ונועדו להשתיק את מתנגדיהם. רבי ברוך ושותפיו נאלצו אפוא להיאבק ללא לזרז כדי להסיר את המסווה מעל פניהם ולחשוף בפני הציבור הרחב את כוונותיהם הזדוניות של אנשי עליית הנוער.

להסיר את המסווה

עסקני עליית הנוער הבינו כי רבי רפאל ברוך טולידאנו הוא יריב שלא ינוח ולא ישקוט עד שיסיר את המסווה מעל פניהם. באחת השבתות הגיע אל בית הכנסת של רבי ברוך פעיל עליית נוער, שבגודל חוצפתו הרהיב עוז להופיע לתפילה במכונית, בנימוק שלמען העלייה לארץ ישראל כל האמצעים כשרים וכל האיסורים בטלים. כסבור היה שדבריו, שנאמרו בזחיחות דעת, יעשו רושם על הרב המרוקאי ה'תמים', והוא ירכין ראשו

בפני ה'צבר' הארצישראלי הגאה. אך רבי ברוך לא היסס לגרש אותו ואת חבריו בבושת פנים, מבלי חת ומורא. "לא אניח לכם לקחת את ילדי ישראל לשמד!" קרא אחריהם.

"דעו לכם מורי ורבותי", היה מסביר מנהמת ליבו, "מי שמבקש לשלוח את בנו לארץ ישראל כדי שיחונן את עפרה - עליו לדעת כי מקנס היא ירושלים! כאן הילדים יישארו בנים נאמנים לעם ישראל ולתורת ישראל, בעוד שבארץ ישראל - מצפה להם אבדון רוחני!"

לא קל היה המאבק.

היו מי שטענו לחשוב שרבי ברוך מזלזל בערכה של ארץ ישראל. אחרים האמינו לתעמולת הכזב של העסקנים הציוניים שתארו את רבי ברוך כמין רב קיצוני המחמיר יתר על המידה וזורע בציבור בהלת שווא. אולם הגורם המשמעותי ביותר שאִפֵּס את המשך פעילות עליית הנוער, הייתה תחושת הסכנה המרחפת על יהודי מרוקו. שכן גם אחרי שנחשפו ממדי הנזק הרוחני הנגרם לצעירים, היו הורים שהשלימו עם כך בתחושת אין ברירה.

"אומנם החינוך בישראל אינו לרוחנו, אבל לעת עתה יהיו הילדים לפחות בטוחים", חשבו לעצמם. "את הנזק החינוכי נתקן כבר אחר כך, כאשר נשוב ונתאחד איתם בארץ הקודש".

הם לא העלו בדעתם כי עד אז הארס כבר יפעפע לעומק והנתק הרוחני יהיה בלתי הפיך.

רבי ברוך הבין כי מלחמה חזיתית מול עליית הנוער החילונית תוכל להניב רק תוצאות מעטות. כדרכו בקודש הגה תכנית מקורית ושפתנית לסיכול מזימותיהם של שונאי התורה. כאשר התמודד בשעתו עם איום

העפלה לארץ ישראל (צילום אילוסטרציה)

ה'אליאנס', הפתרון היה בהקמת תלמודי תורה לתפארת. המענה לסכנת עליית הנוער יהיה אפוא בהקמת מפעל מקביל - 'עליית הנוער התורנית' - גוף שיפעל להעלאת הנוער היהודי מצפון אפריקה לארץ ישראל תוך שיבוצם במוסדות תורניים ובישיבות קדושות.

הרעיון הוציא מהכלים את אנשי הסוכנות היהודית. הללו לחמו בכל כוחם כדי למנוע את מימושו. עד כדי כך חשו מאוימים ממנו, שהיו מוכנים להגדיל באופן זמני את מכסת הצעירים הנשלחים לחינוך תורני בארץ ישראל. הם הסכימו להפגין יתר התחשבות בתלונות הרבנים, ובלבד שלא יאבדו את המונופול המוחלט שהיה להם על העלאת הנוער לארץ. הקמת עליית נוער תורנית עלולה הייתה לפגוע ביעד המרכזי בעיניהם של 'תַּרְבוֹת' יהודי המזרח. מה עוד שהדבר היה פוגע במערך גיוס הכספים של הסוכנות היהודית ומאלץ את עסקניה לחפש אחר אמתלה אחרת שתצדיק את קיומם...

לחצים אדירים הופעלו על מנת שחזונו של רבי ברוך לא יקרום עור וגידים. הובטחו שינויים, ניתנו הבטחות, הושמעו איומים - הכל על מנת שלא יוקם ארגון מתחרה לעליית הנוער. מאמצים אלה הובילו לכך שעליית הנוער התורנית לא הוקמה בסופו של דבר, אבל רבי ברוך לא חדל ממאמציו להציל את הקיים ולפעול בכל האמצעים העומדים לרשותו לבלימת הנזק.

שפעת יראת שמים

בעיצומו של המאבק נגד עליית הנוער החליט רבי ברוך לבקר בארץ ישראל. הדבר היה בשנת תשי"ג, בהיותו בן למעלה משישים שנה.

נסיבות פוליטיות הכשירו את הקרקע לביקור ואפשרו את הוצאתו לפועל. בעוד קצב העלייה ממרוקו מתגבר והולך, החלו מפלגות שונות לגלות עניין בפוטנציאל הפוליטי הטמון בעלייה זו. לעסקנים הבוחשים בקדרה היה ברור כי המפלגה הראשונה שתצליח לתקוע יתד בקרב מאות אלפי עולי מרוקו תזכה לשלל אלקטורלי רב. המפתח להשפעה על הציבור הגדול הזה היה בידי הרבנים, ולפיכך החלו אנשי המפלגות לחזר אחריהם במרץ תוך שהם מפזרים כדרכם הבטחות מן הגורן ומן היקב. בפרט פעלו במישור זה אנשי תנועת 'המזרחי', שסברו כי יצליחו לקרב את יהדות מרוקו להשקפותיהם.

רבני מרוקו הוזמנו לביקורים בארץ ואנשי המזרחי ניצלו את הביקורים כדי להציג בפניהם את מוסדותיהם ולשכנע אותם בכדאיות ההצטרפות לשורותיהם. במסגרת זו הוזמנו לבקר בארץ ישראל גם רבי רפאל ברוך טולידאנו והגאון רבי דוד עובדיה,

ראב"ד צפרו.

אף כי הובטחה לו משרה רבנית מכובדת, סירב רבי ברוך להצטרף למפלגה פוליטית בארץ. יחד עם זאת, הואיל והביקור עצמו לא היה כרוך בשום התחייבות פוליטית, לא ראה סיבה לדחות את ההזמנה. הוא ביקש לנצל את הנסיעה כדי לעמוד מקרוב על תנאי קליטתם הרוחניים והגשמיים של עולי מרוקו בישראל, ולפזר את הערפל שאפף את אופן הטיפול בצעירים שעלו במסגרת עליית הנוער.

אנשי המזרחי הציגו בפני הרבנים מוסדות חינוך דתיים וטענו כי מציאותם של אלה מלמדת כי לא נשקפת סכנה רוחנית לעולים. אולם רבי ברוך השכיל לראות מעבר לתמונה המרנינה, והבין כי היא מסתירה מציאות בעייתית מאוד.

את ביקורו בארץ הקדיש רבי ברוך גם לביקורים בבתייהם של חכמי וגדולי ישראל, בהם מעונו של הגאון בעל 'חזון איש' זצ"ל. בין שני השרפים נקשרה שיחה עמוקה מני ים וגבוהה מעל שמים בנושאים העומדים ברומו של עולם. השיחה התמשכה שעה ארוכה - מחזה נדיר בביתו של גדול הדור, שהיה בו כדי להעיד על ההערכה הרבה שרחש המארח כלפי אורחו הדגול.

ביטוי למידת ההערכה שרחש החזון איש כלפי רבי ברוך ניתן לראות בכך שעם סיומו של אותו ביקור, בו התוודעו שני ענקי הרוח זה לזה, ליווה החזון איש את רבי ברוך עד לפתח הבית. מאוחר יותר התבטא באזני תלמידו רבי דוד פרנקל: "מהרב הזה שופעת יראת שמים טהורה". בהזדמנות אחרת התבטא החזון איש ואמר: "האיש הזה עתיד להחזיר את עטרת יהדות ספרד ליושנה".

רבי עמרם דייטש, דיין ומו"ץ בירושלים, מספר כי תקופה קצרה לאחר ביקורו הראשון של רבי ברוך במעונו של החזון איש, הגיע אל פוסק הדור יהודי תלמיד חכם מופלג, וסיפר כי קיבל הצעה לכהן כרב בעיר חילונית והוא מתלבט אם ליטול את המשימה על שכמו. מחד הוא סבור כי ביכולתו לפעול גדולות ונצורות בקרב תושבי העיר ולקרר

בנים תועים לאביהם שבשמים. מאידך, הלא הסכנה הרוחנית בעינה עומדת ואיש אינו חסין מפניה.

הרהר החזון איש רגע או שניים ולאחר מכן השיב ואמר:

"זה לא מכבר ביקר אצלי רבי ברוך טולידאנו. הוא סיפר לי שכאשר הגיע ארצה באוניה וראה איך מחללים את השבת בארץ ישראל התעלף מגודל הצער על חילול כבודה של שבת בפלטרין של מלך. אם יש לך יראת שמים כמו לרב טולידאנו יכול אתה לשמש כרב בעיר חילונית!"

אחד הנושאים שעלו על הפרק בעת שיח שרפי קודש בין רבי ברוך ובעל החזון איש, היה שאיפתו של רבי ברוך לעזוב את מרוקו לצמיתות ולהשתקע בארץ ישראל. לאחר ששמע ובריר אודות מפעליו ותפקידיו הציבוריים בקרב יהדות מרוקו, הכריע החזון איש כי טרם הגיע הזמן. "עליך לשוב למרוקו!" פסק.

כ שלושה חודשים לאחר פטירת החזון איש נפרד רבי ברוך מארץ האבות ושב אל צאן מרעיתו, שזקוק היה לידו המכוונת. רבני המשלחת שבו למרוקו כשליכם כבד עליהם. אמנם קיבלו אי-אלו הבטחות באשר לעתידם של ילדי עליית הנוער, אולם ברור היה להם כי להבטחות אלו לא יהיה כיסוי ממשי. רוחם הייתה נכאה לנוכח המשבר הרוחני בו חזו עיניהם.

לימים סיפר רבי שלמה דהאן על מקרה אשר לו היה עד במהלך אותה הפלגה. באחד הימים חיפש רבי שלמה את רבי ברוך כדי לשוחח עמו בנושא ציבורי מסוים, אך לא מצא אותו. הוא חיפש אחריו בסיפונים, באולמות ובשאר האזורים, והעלה חרס. לבסוף ניגש אל תאו של רבי ברוך ולהפתעתו מצא אותו יושב על הרצפה ובוכה מרות.

רבי שלמה נחרד מהמראה אולם רבינו קרא לעברו: "אוי לעיניים שכך ראו ולאוזניים שכך שמעו! יותר מכפי שאני בוכה יש לבכות על החורבן הרוחני העצום הפוקד אותנו בימים אלה!"

יְרוּשָׁלַיִם דְּמָרוּקוֹ

עיר תהילה מכנאס, בה כיהן הגאון הצדיק רבי רפאל ברוך טולידאנו כראב"ד מקודש, עיר של חכמים וסופרים הייתה • עדויות ליישוב יהודי באזור אנו מוצאים כבר לפני למעלה מ-2,000 שנה, אך התנופה בחיי התורה התרחשה לאחר גירוש ספרד והגעת המגורשים לעיר ובהם ראשי משפחת טולידאנו שהרכיבו תורה בעיר כמשך מאות שנים ברציפות • שביבים לדמותה של העיר שכונתה 'ירושלים דמרוקו' וגם: סדר הלימוד הייחודי בישיבה בה למד הגר"ב • כנסת הגדולה

כבר בקינה שכתב רבנו אברהם אבן עזרא: "אהה ירד על ספרד רע מן השמים / וספוד רב עלי מערב לזאת רפו ידיים. וקול ארים בתמורות עלי סבתא ומכנאס / וסות אקרעה על דרעא אשר לפנים נתפשה".

היישוב היהודי נחרב והתפזר ומאז כמעט ולא התגוררו יהודים בעיר, אם כי ישנן עדויות על יהודים שונים שהתגוררו במכנאס ואף הקימו בית כנסת. כמו בכל תפוצות ארצות ערב, גם במרוקו ובמכנאס בפרט התנופה הגיעה עם גירוש ספרד בשנת רנ"ב, והגעת המגורשים אל המקום. היהודים החלו להתיישב מחדש במכנאס, אך באותם ימים הקהילה היהודית המרכזית הייתה בפאס הסמוכה, מה שגרם לכך שמבחינה היסטורית יש זהות רבה בין מנהגי מכנאס ופאס, ובכלל בקהילות צפון מרוקו.

כשעלה לשלטון מולאי איסמעאיל, הוא החליט להעתיק את בירת מרוקו למכנאס, לאחר מרידות של תושבי פאס ומרכאש, והעיר נבנתה בקצב מואץ ומפואר. בחצרו של מולאי איסמעאיל אמנם פעלו מספר יהודים תלמידי חכמים, בהם גם בני משפחת טולידאנו, אולם ברוב רשעותו, רובם סיימו את חייהם במיתות משונות או שרושם נגזל מהם.

שושלת הזהב

קורות חייהם של בני משפחת טולידאנו המעטירה, שזורים ושלובים יחד בקורותיה של מכנאס, יען שכמעט מיום שהתחדש היישוב היהודי בעיר, היו בני המשפחה

בת רבי יהודה נח". מצבה זו נכתבה בערך במאה השלישית לאחר ספירת הנוצרים. מאז אין לנו שום תעודה על ישוב יהודי באזור עד המאה השתים עשרה".

מכנאס עצמה נוסדה במאה העשירית לספה"נ, בידי בני שבט האזנתי שהתגוררו במקום, הם התפצלו לשני חלקים וכל אחד מהם הקים עיר, שהורכבה מהכפרים הקטנים שהיו באזור. לא חלף זמן רב, ובעיר קם מוסלמי קנאי וקיצוני בשם מהדי אבן תומרת, שמרד בראשי העיר. הוא אמנם גורש, אך בעקבותיו הגיעו האלמוותחידים הקיצונים שהצליחו לכבוש את מכנאס שכפו על יהודי העיר להתאסלם, אחרת יעקדו על קידוש ה'. האלמוותחידים זרעו הרס וחורבן בקהילות יהודיות רבות בכל המדינות שבחבל ארץ אלו, וכך אנו מוצאים את שמה של מכנאס

שמעון ליברטי

בין כל מושבות חכמי ישראל בארץ המערב, היא מרוקו (ליתר דיוק: המערב הפנימי, במקביל לארצות המערב החיצוני, כתוניס ואלג'יר), נתבצר לו מקום של כבוד לעיר תהילה מכנאס, עד שעמדו וכינוה 'ירושלים דמרוקו', שכן מרובה בתלמידי חכמים הייתה העיר וכל בניה לימודי ה' ויראי שמים.

הגאון הצדיק רבי שלום משאש, ראב"ד מקודש של עיר הקודש והמקדש ירושלים ומחכמי מכנאס, מעיד בהסכמתו לספר 'מקנס ירושלים דמרוקו', שחיבר הרה"צ רבי יצחק טולידאנו (אביו של הגר"מ טולידאנו אב"ד ירושלים וחתנו של מרן רבינו זצ"ל) כי "העבר של היהודים במרוקו, שהיה מלא תורה ומצוות, והדת שוררת, והעיר מלאה רבנים וחכמים, וישיבות שיצאו מהם רבנים גדולים. אני זוכר בימי חורפי, קודם בא הצרפתים למרוקו, שלא היה אחד מקהל מקנאס עיר מולדתי שאינו דתי".

עדויות להתיישבות יהודית באזור מכנאס נמצאות כבר לפני למעלה מ-2,000 שנה. החוקר התורני הרב מורי מרדכי עמאר, במבוא לקובץ תקנות חכמי מכנאס (מהדורת חברת אהבת שלום, ממנו נאספו פרטים רבים ביריעה זו) כתב כי "התיישבות היהודים באזור מכנאס התחילה במאה השנית לפני ספירת הנוצרים, בתקופת בנין העיר הרומאית אולילי, הנמצאת שלושים קילומטר צפונה למכנאס. הם באו להתיישב שם בעקבות מייסדי קרתגו על חופי אפריקה. התיישבות היהודים באולילי מתועדת על ידי מצבה באותיות עבריות בה כתוב "מטרונה

חכמים וסופרים. מקנס, מרוקו

מחכמי וראשי העיר עד לדור האחרון.

את ייחוסה של משפחת טולידאנו מקובל להתחיל ברבי יוסף ובנו רבי דניאל ראש חכמי קסטיליה, שגורשו מספרד ונשבעו שלא לשוב אליה לעולם, ומזה מקובל כידוע לפרש את שם המשפחה כטולידו-נו, כלומר לא נשוב לטולידו (יש להעיר על כך כי שם המשפחה טולידאנו נמצא עוד קודם לגירוש ספרד בשנת רנ"ב, ועוד חזון למועד להרחיב בכך).

בתחילה הגיע רבי דניאל לסלוניקי שביוון ומשם עבר אל מרוקו והשתקע בעיר פאס בה הקים ישיבה. כמה שנים אחר כך עברו בניו של רבי דניאל, רבי חיים ורבי יוסף, למכנאס הסמוכה, והם ראשי משפחת טולידאנו מהם השתרגו ובאו כ-50 דורות של חכמים, רבנים ויושבי על מדין במכנאס ובכל ערי מרוקו.

משפחה נוספת שחלקה בהנהגת העיר ורבנותה עם משפחת טולידאנו, היא משפחת בירדוגו, אף היא מבני המגורשים מקאסטיליה, שבתחילה הגיעה לפאס ומשם עברה למכנאס. מרבניה הנודעים של בני משפחה זו, הם המשב"ר הלא הוא הגאון רבי משה בירדוגו בעל ספר ראש משביר, המלאך רפאל הלא הוא הגאון רבי רפאל בירדוגו בעל ספר משפטים ישרים ועוד חכמים וקדושים רבים. בין בני משפחות טולידאנו ובירדוגו ישנם קשרי משפחה רבים, כשרבים מבני המשפחות הנכבדות נישאים אלו לאלו.

לא פסקה ישיבה

לא נוכל ביריעה זו להאריך בקורות ימי מכנאס, והתלאות הרבות שעברו עליה מעת לעת, כאשר למרות השלווה היחסית והשגשוג, גם עליהם עברה קובעת כוס התרעלה, כאשר מפעם לפעם פראי האדם האמונים על חרבם, פורצים אל רחובות ה'מלאח' היהודי, רוצחים וטובחים, שוללים ובוזזים, ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה.

ב'קפיצת הדרך' היסטורית, נגיע אל הדור הקודם, הדור האחרון להתיישבות היהודית במכנאס, עם הכיבוש הצרפתי. מצד אחד באה רווחה גשמית, אולם המצב הרוחני כידוע הלך והידרדר. מי שתיאר בפרוטרוט את קורות ימי העיר, הוא הגאון רבי יוסף משאש, לימים רבה של חיפה, שספרי אוצר המכתבים שלו לצד ספריו הנוספים והקדמותיו לספרי חכמי העיר, הם אוצר בלום של תיעוד היסטורי עשיר ומדויק. במסגרת זו נסתפק בתיאור אחד מכתבי רבי יוסף (אוצר המכתבים חלק א מכתב ריב), בו הוא מספר על יסוד הישיבה במכנאס, בה הוא למד וגם הגאון הצדיק רבי רפאל ברוך טולידאנו.

בתחילה מבכה רבי יוסף על ההידרדרות הרוחנית, "מיום ביאת הצרפתים לעירנו, התחילה תקופה חדשה בסדרי החיים. מאן דקרי לה בשם תקופה יפה, לא משתבש,

"ברביעי בשבת ח' ימים לחודש כסלו שנת תער"ב לפ"ק, לעת ערב, נכנס להעיר עוז לנו מכנאס יע"א, ולן בפונדק אחד בבית איש יהודי עני, ושלם לו תשלומי כפל בעד ארוחתו ולינתו, כי באותו הזמן לא היו לנו מלונות אורחים בעיר, רק כל הבא מאיזה מקום אם היה לו מכיר בעיר היה נוטע אצלו אש"ל [אכילה שתיה לינה], ומי שאין לו מכיר, אם עני הוא היה הולך יש אצל הרבנים, והם היו משלחים אותו עם שלוחם להתאכסן אצל אחד מבבלי הבתים, שהיו ידועים למכניסי אורחים, ומי שרוצה להתאכסן על כספו, היה רואה איזה עני או בינוני, והיה מתגורר בביתו על חשבוננו וכן עשה הרב הלזה.

"וביום השבת התפלל בבית הכנסת של הרה"ג כמוהרר"ש עמאר זלה"ה, ונתוודע עם בנו החכם השלם כמוה"ר מרדכי ישצ"ו (= ישמרהו צורו ויחייהו), ואחר גמר התפילה הפציר בו להקהיל אליו בבית הכנסת הלז בשעה ב' כל תלמידי החכמים הצעירים שבעיר, וכן עשה. וגם אני הצעיר באתי בתוך הבאים. וינאם לנו נאום יפה על התורה ועל העבודה, ונאומו הנעים עורר לבנו לאהבה אותו ולדבקה בו ולשמוע בקולו, וגמר אומר לעשות ישיבת קבע לתלמוד תורה ש"ס ופוסקים בכל לילה על פי החוקים האלה אשר חקק".

אלו היו תקנות ישיבת הערב 'בית אל' במכנאס:

א. שיעור זמן הלימוד, שעה ומחצה בכל לילה אחר תפילת ערבית בקיץ ובחורף.

ב. הלימוד יתחלק לשניים: שעה אחת ש"ס עם פירוש רש"י דווקא, וחצי שעה שלחן ערוך אורח חיים עם באר היטב דווקא, בלי שום פלפול, ובלי ליכנס שום אחד לתוך דברי חברו.

ג. אחד יסדר שני הלימודים כולם, ויפרש כל דבר באר היטב בשפה המדוברת שהיא לשון

ומאן דקרי לה רעה לא משתבש. כי השלווה וההשקט גברו בארץ, ואך המנוחה והמרגעה שהיה בלב לשמוח כל אחד בחלקו אם טוב ואם רע, חלפה כליל, כי רבו המותרות לאין קץ בכל צרכי האדם, בכסות ובפרנסה, ובמדור ובכל כלי תשמישו, ומה גם אצל הנשים והבנים והבנות, אשר עלה באפם עז ריח העת החדשה ועל כן רבתה הטרחה והיגיעה והעבודה, ומשלחת יד בכל מסחר. ונלוו עמהם הקנאה והתחרות והתאוה לעלות במעלות העושר והתענוג, ובכן נתמלא כל לב רעיון ברוב מחשבות עמוקות ופשוטות, לחבל בתחבולותיו, ולהערים בערמותיו, ולרמות במרמותיו, לאסוף בחופניו כסף תועפות, בהיתר או באסור, להשביע בטן הזמן הרעב וצמא תמיד למותרות, ואומר יביע הב, לכל המחדש הזמן בטובו בכל יום תמיד. גם תופשי התורה התחילו ליפרד מחיק אמן, ולצאת אחד אחד איש לבצעו, כי גם הם נפשם איוותם לטעום ממטעמי העת החדשה, ובכן עמודי התורה התחילו להתרופף, ואין סומך ואין תומך, ואין מוכיח בשער".

מי שהרים קרנה של תורה הוא הגאון רבי זאב היילפרין, יליד רוסיה, חניך ישיבת וולוז'ין, שהיה פעיל בלונדון ובמשך כשמונה שנים פעל במרוקו ובעיקר במכנאס. באותן השנים ייסד רבי זאב שורה של מפעלי תורה וחסד, חברות לימוד לילדים, בעלי מלאכה, נשים, חברת 'מחזיקי הדת' ועוד. כעת, כאמור, אנו מתמקדים בישיבה, שהייתה ראשית מפעלו.

וכך מתאר זאת רבי יוסף משאש: "ואך הא-ל המושיע גמלנו כרוב חסידיו, וזיווג לנו זיווג נאה מעבר לים, מעיר לונדון בירת בריטניה, והוא יליד וגדול רוסיה, מר ניהו רבה, דכילי ליה בקבה רבה, חכם בחכמתו, צדיק באמונתו, גומל חסדים טובים, זכה וזיכה את הרבים, כמוהר"ר זאב וואלף היילפרין יחשל"א (= יחי שמו לעד אמן), וזה הדבר הגדול אשר פעל ועשה.

ערבית, והשומעים יקשיבו לקולו כל אחד בספרו עד תום הזמן.

ד. המסדר לא יהיה קבוע, רק שמות כל החברים ינתנו בקלפי, וכל לילה אחר סדר הלמוד, זאב יטרף בקלפי, ומי שעלה עליו הגורל, ילין באותו הלילה בעומקה של הלכה, בש"ס ובשלחן ערוך, שיסדר למחר בלילה, כדי שיהיה פרקו נאה ושגרו בפיו, ושם כל אשר סידר, יורק לכלי אחר עד תום כל השמות, וחוזרים חלילה.

ה. אין לשום אחד רשות להפריע הסדר, בהפסק דבור, או באיזו קושיא או פלפול, רק כל מי שיש לו מה להקשות ולפלפל, ימתין עד אחר גמר כל הלימוד, ויאמר כל אשר ירצה, אם ירצו הלומדים להוסיף מחול על הקודש זמן מה לשמוע את דבריו, וכל המפריע את הסדר באיזה דבר מהנזכר או זולתם, יגורש מן החברה.

ו. כל המתבטל אף לילה אחת, מאיזה סיבה שתהיה, ישלם פראנק אחד לכיס החברה.

ז. הלימוד יהיה רק בבית הכנסת הנזכרת דווקא, כי היא זכתה במצווה תחילה.

ח. שם החברה יקרא 'בית אל', על שם הכתוב בפרשת אותה השבת "ויקרא שם המקום ההוא בית אל".

רבי יוסף מוסיף ומתאר: "מה מאוד שמחנו על הכל, ואחר ערבית, נקהלנו עוד שם, ויכתוב כל השמות, ויתן אותם בקלפי, ויפול הגורל עלי אני הצעיר, לסדר לילה ראשונה. ואיש חכם ונבון שוע ונכבד כהה"ר שמואל מוריג'ון ישצ"ו, שהיה דר בחצר בית הכנסת הנזכרת, והיה עמנו באותה אסיפה, עשה לכולנו סעודה קטנה בט"י (= תה) ומרקחת לשמחת התורה. ולמחר בבוקר אחר תפילת השחר בא אל ביתי ובקש ממנו לעזור על ידו בכל אשר יעשה להרמת קרן התורה, ואקבל עלי בשמחה, ואז הלכנו שנינו לבית הכנסת הנזכרת, ונתקן מקום ישיבה, ונקבע

בו מנורות להאיר, ונלך עוד אל חרש עצים, ויעש לנו שתי שולחנות ארוכות.

"ואחר ערבית באו כל בני החברה, ולמדנו, ונאמנו, ושרנו, ושתינו ט"י, והפרשנו נדבה קטנה לשמן למאור לכל לילה, כי לא היה עדיין אור החשמל בעיר, ותהי השמחה גדולה מאוד. וביום ר"ח שבט עשינו משתה גדול לסיום מסכת ברכות, בצירוף הרבנים והחכמים וראשי הקהל, ותהיה שמחה גדולה בעיר, וכן עשינו במוצאי פסח לסיום מסכת שבת, וכן היינו עושים בסיום כל מסכתא".

תקנות הלימוד

אולם רבי זאב לא הסתפק בישיבת ערב מצומצמת, ורצה שבני התורה בעיר ישקדו על תלמודם במשך היום. כמה חודשים אחר כך, הוא מייסד את הישיבה 'בית אל ועץ חיים'. "ביום י"ג לחודש אב"ר (= אב הרחמים. ש"ל), שנה הנזכרת (שנת תרע"ב), סיימנו מסכת עירובין בישיבת בית אל, והזמין כל חברי עץ חיים, עם כל יחידי הקהל והרבנים והחכמים לסעודת סיכום מסכתא, בט"י ומרקחת וממתקים, ונאם נאום גדול בהתלהבות גדולה על החזקת התורה, וגמר דבריו היה: רבותי, הנה עתה סיימנו מסכת עירובין בבית אל, וצריכים לה עירוב עם 'עץ החיים', שיהיו שניהם כאחד טובים ונקראים בשם אחד 'בית אל ועץ חיים', שניהם יחדיו ידובקו יתלכדו ולא יתפרדו, דהיינו שכל אנשי עץ חיים, יפרישו עתה מממונם נדבה הגונה ויקבלו עליהם להפריש עוד מדי שבת בשבתו תרומה קטנה מחמשה סולד"י עד עשרה סולד"י לכל אחד, להחזיק בכסף הזה ידי תלמידי בית אל לקבוע ישיבת תלמוד תורה, גם ביום, מהבוקר עד הערב, לערב עוד יומם ולילה בעסק התורה וכל הקהל שמחו לדבריו, ושמעו בקולו, והפרישו בו ביום נדבה הגונה, וקבלו עליהם להפריש עוד מדי שבת בשבתו, יש"ס סולד"י ויש ה', והלכו להם לשלום שמחים וטובי לב, ולמחר נעשו סדרים והוקבעה הישיבה על פי החוקים האלה אשר חקק".

בישיבה הזו התקנות היו כבר יותר נוקשות ונקבע סדר לימוד ייחודי ותובעני:

א. זמן הלימוד בכל יום יתחיל משעה ח' בבוקר, עד שעה י"ב, ומשעה שנית עד שעה שישית, ובערב שבת משעה ט' עד י"ב, ומשעה ב' עד שעה ד', ובלי למוצאי שבת קודש, שעה ומחצה או יותר, עד גמר הלימוד אשר נקבע לה כמו שנכתוב להלן.

ב. סדר הלימוד כך הוא: משעה ח' עד י' בבוקר, גמרא עם פירוש רש"י ותוספות דווקא, וסדר נזיקין תחילה. חצי שעה מנוחה בלי לשום לימוד, ושעה ומחצה הנשאר עד חצות, טור ובית יוסף חושן משפט. בצהרים, שעה אחת גמרא ומסכת חולין תחילה ושעה אחת טור ובית יוסף יורה דעה. חצי שעה מנוחה

ותפילת מנחה. שעה אחת טור ובית יוסף אבן העזר שבוע אחד, ושבוע אחד טור ובית יוסף אורח חיים. וחצי שעה תנ"ך עם פירוש רש"י שבוע אחד, ושבוע אחד בספר הברית. ביום שישי משעה ט' עד י' ומחצה גמרא על סדר נזיקין, ושעה ומחצה טור חושן משפט ובית יוסף. ומשעה ב' עד ד', הרי"ף והר"ן ונימוקי יוסף על כל דפי הגמרא שלמדו כל השבוע בבוקר ובערב. ובמוצאי שבת קודש הרא"ש ז"ל על כל דפי הגמרא שלמדו כל השבוע.

ג. מי שיתאחר לבוא בזמנים הללו, בלא סיבה הכרחית גלוי, ישלם קנס חצי פראנק לשעה.

ד. כל הלימודים הנ"ל יסדרו אותם ארבעה בכל יום, שניים בבוקר ושניים בערב, על פי הגורל, ויפרשו את הכל באר היטב בערבית מדוברת.

ה. הלימוד יהיה בלי פלפול ובלי איבוד הזמן על איזו קושיא ואיזה פירוש בדברי רש"י והתוספות. רק כל הדבר הקשה אחר מעט עיון, ישאר כמות שהוא לעיין בו כל אחד בביתו, ולא יאבדו בו את הזמן בישיבה.

ו. לא יכנס שום אחד לתוך דברי חבירו, והנכנס ישלם קנס חצי פראנק בכל פעם.

ז. שמות המחזיקים יהיו חקוקים על לוח אחד במי זה במקום הלימוד עם א"ב, ותחתם יהיה כתוב נוסח מי שברך לכולם ולכל המנהלים בכלל, ובכל יום אחר הלימוד יאמרו הלומדים אותו הנוסח בכוונה ובקול רם ומעומד.

ח. הישיבה תהיה קבועה רק בבית הכנסת הנ"ל.

ט. שם הישיבה 'בית אל ועץ חיים'.

י. מי שיהיה קנטרן בלימודו יגורש מן הישיבה אחר התראה פעמיים ושלוש. וסיים במידות: אם נצחק חברך הוסיף לו אהבה כי על ידו הרווחת דבר שלא ידעת, ואם תנצחחו לא הרווחת כלום.

רבי יוסף כותב כי "נתקיימו כל התנאים ונכתבו בספר החברה, והוכן הכל, הכסאות, והשולחנות, והמפות, והספרים, וכל דבר הצריך, והוקבעו המנהגים עם המשגיחים והגזברים. ביום ט"ו באב שנה הנ"ל נעשה החינוך ברוב עם ובהדרת קודש, ונמשך הלימוד בכל יום תמיד על פי החוקים הנ"ל באין מפריע דבר, ובערב ראש השנה, נשלחו מהישיבה לכל המחזיקים פתקאות של ברכת לשנה טובה, ושלמו בעדם כמתנת ידם".

הנהלת הישיבה הורכבה מרבי אהרן אסודרי שהיה המשגיח, רבי מרדכי עמאר שהיה המזכיר. רבי יצחק אסבאג ורבי מכלוף אסודרי, היו הסוכנים, רבי ידידיה טולידאנו ורבי אהרן בן עמרמן היו אחראים על איסוף הכספים מהמחזיקים והמתנדבים להחזקת הישיבה מדי שבת בשבתו. ריש המתיבתא היה הגאון רבי חיים בירדוגו. בין התלמידים הראשונים בישיבה אנו מוצאים את מרבית רבני העיר וחכמיה בדור הבא, ובהם כאמור גם את הגאון הצדיק רבי רפאל ברוך טולידאנו. ■

בדרך התורה פרפראות ומנינים

הרב משה צברי

וְרָחֲצוּ רַגְלֵיכֶם (יח, ד)

וכי היו ערביים בזמן אברהם?

הטעם שאמר להם לרחוץ רגליהם, כתב רש"י כסבור ערביים הם שמשתחוים לאבק רגליהם. קשה היאך היה סבור שערביים הם, הלא הערביים הם מבני ישמעאל כמו שכתב רש"י בסוף פרשה זו בפסוק באשר הוא שם, ועדיין לא היו לו בנים לישמעאל.

י"ל דהכי קאמר שהיה אברהם סבור שהיו עושין כמו שעושין הערביים עכשיו שמשתחוים לאבק רגליהם, ומה שאמר ערביים הם חסר כ"ף הדמיון ופירושו כסבור כערביים הם שמשתחוים וכו'.

(רבי עובדיה מברטנורא, ספר עמר נקא)

וְאָקְחָה פֶּת לָחֶם וְסָעְדוּ לִבְכֶּם
אַחֲרֵי תֵעָבְרוּ (יח, ה)

רמז לכבישת היצר

אפשר לומר בהקדים מה שכתב גאון עוזנו כבוד מורנו הרב החיד"א זצ"ל על הפסוק "ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התוף בידה", דה"ת"ף גימטריא 'לילית' שהיא כוחות הטומאה. ועוד אמרו חז"ל אין לחם אלא תורה שנאמר לכו לחמו בלחמי. ועוד אמרו חז"ל בראתי יצר הרע, בראתי תורה תבלין לו.

וזה שאמר וְאָקְחָה פֶּת, כשרוצה ללמוד תורה האדם אזי יכבוש את יצרו וממילא אוחז בכוחות הטומאה שהם גימטריא 'פת', וממילא יכול לעסוק בתורה ('לחם') ואין שטן ואין פגע רע. ולכן נאמר וְסָעְדוּ לִבְכֶּם, כי אז לא יהיה לכם כי אם לב אחד, כמו שנאמר על המלאכים

שאינ להם אלא לב אחד ודו"ק.

(רבי מסעוד בנימין ראש ישיבת 'כתר תורה'
בקהיר, ספר לקט שכחה)

וַיִּקַּח חֲמָאָה וְחֵלֶב וּבֶן הַפֶּקֶר
אֲשֶׁר עָשָׂה (יח, ח)

למה אברהם לא הגיש את הלחם שאפתה שרה?

הפת לא נתן להם, עיין הטעם ברש"י. עוד אפשר לומר שהפת נתן להם כצידה לדרך, ולכן צוה לשרה לעשות עוגות שהם מצות, כמו שאמר הכתוב עוגות מצות, כי המצה מתקיימת כמה ימים בלי עיפוש, וזה שרמז להם בתחילת דבריו, וסעדו לבכם אחר תעבורו, דהיינו שהפת יאכלו אחר שילכו לדרךם.

(רבי רחמים חי חויתא ממושב ברכיה, ספר
שיירי המנחה)

וְאֶבְרָהָם הָיָה וְהָיָה לְגוֹי
גָּדוֹל וְעָצוּם (יח, יח)

מדוע באמצע פרשת סדום נכנסה ברכה לאברהם?

יתכן למאן דאמר שהשלושה מלאכים נראו לו בדמות ערביים, אמר ה' אולי כשיראה אותם הולכים לסדום והכל יודעים שאינם מכניסים אורחים, אם כן לא הלכו אלא ללסטם ולגנוב ולשלול שלל ולבזוז, אולי כשיראה אברהם כך יהא תוהה על מה שהאכילם ולא יכניס שום אורח משם ואילך, ואברהם היו יהיה לגוי גדול וגו', שהם הולכים לאורו ואוכלים בזכותו ואני רוצה שתהא משכורתו שלימה, לכך צריך אני להודיעו למה הם הולכים לסדום להפוך את סדום שלא

יחשוב שהם אנשים ואינם אלא מלאכים.

(רבי שבתי כהן מצפת, ספר שפתי כהן)

חָלָלָה לְךָ מַעֲשֵׂת כְּדָבָר
הַזֶּה (יח, כה)

מדת הבינה

כתב רש"י: לעולם הבא.

אפשר לומר כפי הידוע דספירת בינה נקראת עולם הבא, וידוע דחמישים שערים יש לבינה וזהו חלילה לך, דהיינו למדת 'לך' דבינה, שיש בה חמישים שערים כמנין 'לך' שנקרא עולם הבא, ואתי שפיר.

(רבי אליהו גנוש הכהן מג'רבא. ספר כסא
אליהו)

הֲנֵה נָא הוֹאֲלֹתִי לְדָבָר אֶל אֲדָנִי
וְאֲנֹכִי עֹפֵר וְאֹפֵר (יח, כז)

אף שאני מדבר עמך, איני נחשב אלא לעפר ואפר

צריך לדקדק מה עניין אומרו 'ואנכי עפר ואפר' עם רישיה דקרא 'הנה נא הוולתי וכו'. ולעניות דעתי יש לומר על פי מה שאמרו ביומא (ט:): דמי שהיה משוחח עם ריש לקיש בשוק, היו עושים עמו עיסקה בלא עדים, כי עצם הכבוד שהיה לו עם ריש לקיש די היה בזה שיאמינוהו.

וזה שאמר אברהם, הנה נא הוולתי וכו', רציתי לדבר אל ה', ושמא יאמר האומר שאני מתגאה ומתפאר על ידי זה ומשבח עצמי בפני בני אדם על זה שאני מדבר עם מלך העולם, לזה אמר ואנכי עפר ואפר, כלומר שאיני חושב עצמי כלום כי איני ראוי לכך, רק מצד ענוותנותך

מילה בסלע

מטח

כְּמִטְחָיו קֶשֶׁת (כא, טז)

בדרך כלל, בלשון הקודש אותיות טח הבאות יחד, מורות על התפשטות והתרחבות, מכאן ולהלן, עד למנוחה. כמו 'שטיחה' ('וַיִּשְׁטְחוּ לָהֶם שְׁטוּחַ' במדבר יא, לב), או 'טחינה' המפשט ומרחיב את התבואה, או לשון הטחה כמו בפרשתנו כְּמִטְחָיו קֶשֶׁת, ומכאן הגיעה גם תיבת 'טיח', כיון שמוותחים אותו על הכותל, או תיבת 'בטח' או 'בטחון' ('וַיָּבֹאוּ עַל הָעִיר בְּטַח', שאדם נינוח ובטוח במעשיו).

ומעניין שקרוב לזה גם אותיות ת' ח', בהן נופלות תיבת 'מתיחה', 'פתיחה', ואות ט' התחלפה עם אות ת'.

ראוי לציון שיבוש עברי שנוצר בשפה החדשה - 'טווח' הבא להורות על פרק מרחק, כמו 'טווח שמיעה'. בלשון הקודש הכוונה היא רק ביחס לפעולת ההטחה, ולא לציון שתי הנקודות.

לשופרות. ובזה מתורץ מה שמקשים למה לא הקריב אברהם את השבא בקרניו, שהרי נתרבו הקרניים מדכתיב את הכל המזבח.

עוד אפשר שבא לרמוז שקרניו היו כפופים. דאם היו פשוטים, היה נשמט לארץ ולא היה נאחז בסבך, ולכך מצוה בכפוף, ודו"ק.

(רבי יצחק גואטה, קונטרס חידושים על התורה. נדפס בליורנו שנת תקפ"ה)

לוט כאן נמי מוכח דסבור אורחים הוו, ואם כן לא היה לו לשנות לכתוב כאן מלאכים ולעיל אנשים.

(רבי ישראל איסרלן, ספר תרומת הדשן)

וַיִּשְׁכֶּם אֲבִרָהֶם בְּפֶלֶךְ (כב, ג)

למה המתין אברהם עם העקידה עד למחרת בבוקר?

טעמו של אברהם, משום שאמר הכתוב (ויקרא ז, לח) "ביום צוותו וגו' להקריב" וגו', ואמרו ז"ל שאין מקריבין בלילה (זבחים צח:), ולזה הלך בזמן שהוא כשר להקריב, שאם יזדמן לו המקום, לא יהיה חסר זמן. והגם שהנבואה גם כן היתה ביום, ולא היה לו להתעכב עד יום מחר, אולי שלא היה זמן באותו יום להכין וללכת אל המקום אשר אמר לו ה', גם לדבר לשרה בדרך שלא תרגיש בדבר, ולא מפני התרשלות חס ושלום, והעד וישכם אברהם בבקר.

(רבינו חיים בן עטר, ספר אור החיים הקדוש)

נֶאֱחָז בְּסִבְךָ בְּקֶרְנָיו (כב, יג)

למה לא הקריב אברהם את קרני האיל?

אפשר שבא לרמוז כשבא אברהם ליקח אותו מן הסבך, ניתקו בכח מן הסבך, דהשטן היה מערבב אותו ונשארו קרניו בסבך והניחם

כי ענוותך תרבני ודו"ק.

(רבי שלום אביחצירא, ספר כלי כסף)

וְאֵנֹכִי עֹפֵר וְאֹפֵר (יח, כז)

כשהעפר והאפר מעורבים יחד, אין בהם תועלת

פירשו כת הקודמין, שכונתו לפי רוב הענוה, שהוא כמו עפר ואפר מעורבין, שאינו מועיל. כי כל אחד בפני עצמו יש בו תועלת, אבל אם נתערבו לא יועילו.

(רבינו חיים יוסף דוד אזולאי, החיד"א, ספר חומת אנך)

וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמְּלָאכִים סְדֵמָה בְּעֶרְבַּי (יט, א)

אנשים או מלאכים?

הקשה רש"י דכאן קראם מלאכים, ולהלן קראם אנשים.

תימה מאי קושיא, נימא דהכא קראו מלאכים לפי ששהו כל כך מחברון לסדום משום דמלאכי רחמים היו כדפירש רש"י בתר הכי (בד"ה בערב), ואם כן שייך שפיר לקרותם מלאכים. אבל לעיל קראן אנשים, משום דכתיב הולך עמהם לשלחם (יח, טז) כלומר ללוותם לפי שסבור שאורחים היו.

ויש לומר שאצל אברהם עשו הרבה מעשים שלא שייכים אלא לגבי מלאכים, כמו שאמרו שוב אשוב כדפירש רש"י (לעיל יח, י), וגבי

הלקח והליבוב

עומק ניסיון העקידה – השארת הכוחות לדורות הבאים

הגדול מכולם וכמו שאמר לו מלאך ה' לאחר אותו מעשה - "עתה ידעתי כי ירא אלוקים אתה", אבל העיקר הוא חינוך הבנים, היינו השארת כוחות אלו לדורות הבאים, למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה', ועל כן זכה אברהם אבינו למדרגת אהבת השם, מפני שהיה גלוי וידוע לפניו יתברך שיש המשך לעמידתו בנסיונות, ויש אחרית טובה מעקידתו של יצחק לזרעו אחריו, לכן "ידעתי" - אהבתי!

(חכם שבתי אטון, ספר רוח חכמה)

עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו עליו השלום, ועמד בכולן, להודיע כמה חיבתו של אברהם אבינו עליו השלום. מבואר שחיבתו של אברהם אבינו לפני הקדוש ברוך הוא הייתה משום העשרה ניסיונות שעמד בהם. ולכאורה קשה דמהפסוק "כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו" משמע שחיבתו היא משום סיבה זו ולא משום עמידתו בנסיונות.

אלא מכאן אנו למדים שאמנם עמידתו בנסיונות דבר גדול הוא, וביותר הניסיון העשירי, ניסיון עקידת יצחק בנו יחידו, והוא

ה' של ספינה

אוצרות הדף היומי

הרב יוסף חיים אהב ציון

פד.

**"הכא בכור מלא פירות
עסקינן והא חסרי בטיבלא"**

נגיעה במוקצה מבלי לטלטלו

בתרומת הדשן (ח"א סימן סז), דן אי מוקצה מותר בנגיעה מבלי שיטלטלנו, והוכיח מסוגיין דשרי, דהא הכא אוקימנא דהפירות הם טבל שהן מוקצה ואסורין בטלטול, ועם כל זה בני מרפסת משתמשים על גבי פירות, הרי דאף דהן מוקצה כיון דאינו מזיזן שרי ליגע בהן ולהניח עליהם. והובא להלכה ברמ"א (בסימן שח סעיף ג).

ובמשנה ברורה (ס"ק יט) הביא מהפרי מגדים, דלהניח על המוקצה שרי אף אם המוקצה מתנדנד, דהוי טלטול מן הצד, כיון דאינו נוגע במוקצה רק על ידי דבר אחר. אבל לנגוע במוקצה בידיו מותר רק אם אינו מזיזו. ובמג"א (בסימן שי ס"ק ג) כתב דכל זה כאשר ההנחה והתשמיש הוא לצורך דבר שאינו מוקצה, וכמו כאן בגמ' אבל להניח חפצים על המוקצה לצורך דבר המוקצה כגון כלי על גבי ביצה אסור.

ומרן רבינו זי"ע כתב בשו"ת יביע אומר (חלק ז או"ח סימן לו אות א), דהתרומת הדשן שלמד דשרי ליגע במוקצה ולהניח עליו חפצים מכח דברי הגמרא כאן, שפיר חילק בין אם זה לצורך דבר המוקצה או לצורך דבר שאינו מוקצה, אבל באמת מקור הדבר הוא מדברי הגמרא בשבת (קנא): עושין כל צרכי המת בשבת ובלבד שלא יזיז בו אבר. ואם כן מבואר דאף לצורך דבר המוקצה מותר, אם לא שיש חשש שבנגיעה יתנוועע מעט כמו בביצה דאסור.

פו.

**"רבי מכבד עשירים, רבי
עקיבא מכבד עשירים"**

מדוע כיבדו רבי ורבי עקיבא עשירים

האר"י זצ"ל שהוא ז"ל עצמו נתן טעם זה למה שהיו מכבדים העשירים, ועלף לבי. "ומכאן תוכחה לעשירי עם המוציאים תרקבא דדינרי בדברים שאינם הגונים לירא ה' ומלבד העונש הפרטי לכל ענין עוד יענשו על אשר מזלזלים בשפע קדוש המשפיע בם הקדוש ברוך הוא להוציאו לחולין וכסף תועפות לשער האשפות וה' הטוב יכפר בעד".

ה. האדמו"ר ממנוקאטש בספרו דברי תורה (מהדורה א אות נז) הסביר בדרך צחות, דמה שאמרו רבי מכבד את העשירים היינו דווקא רבי כיבדם, דרבינו הקדוש שלא נהנה מהעולם הזה אפילו באצבע קטנה וכמו שאמר לפני פטירתו (כתובות קד.), איש כזה יכול לכבד את העשירים, שאין לו נגיעת ממון שיתנו לו על ידי זה העשירים האלו כיון שאינו נהנה. מה שאין כן שארי צדיקים וחכמים שלא היו בזה בדרגה של רבי צריכים למיחש לנפשם, כי על ידי זה יבואו לכבד גם לעשירים ריקים ופושעים כדי להרבות כבוד ביתם.

**"אימתי ישב עולם לפני אלקים,
בזמן שחמד ואמת מן ינצרוהו"**

כיצד צריך לתת צדקה

כתב מרן רבינו זי"ע במאור ישראל כאן: "פירש הגאון מהר"י רזאניס בעל משנה למלך, בספרו פרשת דרכים (דרך צדקה דרוש יח), על פי מה שאמרו בבראשית רבה (פ"ב סי' ט"ו) וז"ל: ביום עשות ה' אלוקים ארץ ושמם, בתחלה עלה במחשבה לברוא את העולם בדין, שנאמר בראשית ברא אלוקים את השמים ואת הארץ, כיון שראה שאין העולם מתקיים בדין שיתף עמו מדת הרחמים, שנאמר ביום עשות ה' אלוקים ארץ ושמם.

וזהו שהוקשה לו לרבא, שאיך נאמר ישב עולם לפני אלוקים, שאיך יתקיים ויתיישב העולם לפני אלוקים שהוא מדת הדין, והרי אמרנו שראה הקב"ה שאין העולם מתקיים בדין, לזה השיב, אימתי ישב עולם לפני אלוקים

א. בחידושי המאירי (מהדורת מוה"ק ד"ה רבי מכבד) פירש, שרבי היה עשיר גדול ומחמת מידת הנדיבות שהייתה בו, היו העניים בני בית אצלו, והיה מעשירם ומשפיע עליהם מטובו, וכפי שמוכא בגמרא (שבת ק"ג:) שהמחמר של רבי היה עשיר יותר משבור מלכא. ומשום כך היה רבי רואה את ענין העושר, כמעלה גדולה שאפשר להגיע עמה לצדקות ולמעשי חסד גדולים. ומחמת ענוותנותו היה סבור שכל העשירים יש להם את מעלת העושר כמותו, והיה סבור שאינם מתהללים בעושרם לאמור כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, וכפי שהוא היה משפיל את עצמו והיה עניו. ומטעם זה היה מכבד את העשירים. ובזה מובן מה שאמר לבנו של בונייס פנו מקום לבן מאה מנה, וכשבא אדם אחר שיש לאביו נכסים בכפליים מבונייס אמר פנו מקום לבן מאתיים מנה, וזה משום שהיה סבור שכפי גודל העושר שיש לו לאדם, כך הוא מחויב להיטיב עם אחרים ולעשות צדקות.

ב. במהרי"ל (ליקוטים אות לה) פירש, שרבי ורבי עקיבא היו מכבדים עשירים מפני שהם היו עשירים, ורצו ללמד את העם לכבדם מפני עשירותם, ולא מפני תורתם, משום שלא רצו להשתמש ולהתגדל בכרתה של תורה.

ג. היעב"ץ (ד"ה רבי) ביאר, שכיון שהיו רבי ורבי עקיבא עשירים, לא הייתה עינם צרה בעשירים אחרים והיו מכבדים אותם בכדי ללמדם לכבד את הבריות, אף שהם עשירים.

ד. מרן החיד"א בפתח עינים כתב: "ואפשר לתת טעם אחר למה שהיו מכבדים העשירים במה שכתב רבינו האר"י ז"ל במה שאמרו זכרונם לברכה שיעקב אבינו חזר על פכים קטנים, כי האדם שיש לו עושר הוא שפע קדוש שמשפיעין לו משמים ואין ראוי לזלזל בשפע קדוש, ואם לא היה חוזר בשביל פכים קטנים היה כמזלזל בשפע הקדוש שאינו מחשיבו. עכ"ד. ומשום הכי בהיות שהעשירים נשפעים שפע גדול תדיר מלמעלה להכי היו מכבדין העשירים אשר זכו להיות כלי מוכן לקבל כל כך שפע. ואחר זמן מצאתי משם

"בונים בן בונים" (פה): לקרוא לבן על שם האבא בחייו

כתב בספר חסידים (סימן תס), שהנכרים קוראים לבניהם בשם אביהם ואין בכך כלום, והיהודים מקפידים על כך, ויש מקומות שאין קוראים אחר שמות החיים אלא אחר שכבר מתו. וכתב מרן החיד"א בברית עולם על ספר חסידים, שסימן נתנו לדבר ממה שנאמר תהלים (מט, יב) "קרא בשמותם עלי אדמות", שאין קוראים בשמו של אדם אלא אחרי קבורתו. וכתב שלכל המנהגים אין לקרוא לבנו בשם עצמו בחייו, אלא שראה במקום אחד שאיש יהודי בשם מרדכי קרא לבנו מרדכי בחייו, והיה הדבר זר בעיניו מאוד. ומבואר מדבריו שאף בני ספרד שנוהגים לקרות לילד בשם אבי אביו או בשם אבי אמו אף בחייו, ודרך כבוד עושים כן, מכל מקום אין קוראים לבנו של אדם עצמו בחייו.

ובזכר דוד לרבי דוד זכות (מאמר ראשון פרק פג) הרחיב בעניין זה, וכתב שאם נולד הנער אחר מיתת אביו נהגו לקרוא לו שם אביו. והטעם על פי מה שאמר האר"י ז"ל, שכשהאדם חייב גלגול ומת ונולד לו בן אחר מיתתו הוא מתגלגל באותו הבן, ולכן קוראים לו בשמו. וכן מצאנו במועד קטן (כה:) במעשה שרב חנן מת באותו היום שהיה לו למול את בנו, וקראו לבנו חנן על שמו. אבל כשהאב בחיים אין לו לקרות לבנו הנולד לו בשמו, וכדברי הספר חסידים הנזכר. אך הקשה על כך ממה שמצאנו בסוגיותינו מעשה באדם שנקרא בוניס בר בוניס, ובירושלמי (דמאי פ"ב ה"א) רבי מעדיה בן מעדיה (לפנינו שם רבי בן מעדיה והעיר בזה בכתר שם טוב טהרני ענף ג הערה יט), וכן בשבת (פ"ח ה"ו) ובגיטין (פ"א ה"א) ועוד, רבי יוסי בן יוסי, ובתלמוד בבלי (מנחות ו.). כבר פירש הרב ברכיה הנקדן בספר המצרף (ס' פז), שאלו נקראו בשמות אביהם לפי שנולדו אחרי מות אביהם. ואחד מגדולי הפייטנים הראשונים שלא חתמו שמם בפיוטיהם, הוא יוסי בן יוסי, והוא הראשון מן המשוררים הקדמונים שנזכרו בהקדמה לספר האגרון של רב סעדיה גאון, ונקרא גם יוסף היתום, משום שמת אביו קודם לידתו או קודם מילתו, ולפיכך קראוהו בשם אביו וגם קראוהו היתום (מבוא למחזור בני רומא עמ' 24). אך בהגהות מקור חסד לספר חסידים (שם), העיר שבסוגיותינו אין לפרש שבונים נקרא על שם אביו אחר מותו, שהרי בהמשך הסוגיא אמר רבי לרבי ישמעאל ברבי יוסי שכשיגיע אצל אביו של בוניס יאמר לו וכו', ומבואר שעוד היה אביו בחיים בזמן שנקרא לבנו על שמו, וכן הביא ראה להיתר מסוגיותינו בשו"ת משנה הלכות (ח"ט סימן רמח), ובספר חשוך חמד בסוגיין כתב להשיג על דבריו.

וראה בפירוש ר"ש בן היתום (מועד קטן ה. ד"ה משמיה דרב עוזיאל), שכתב שבזמן הגמרא לא היו מקפידים לקרות לבניהם בשמותם, כמו שעושים האדומיים עוד היום שקוראים שם הבן כשם אביו בחייו. ולפי זה אין ראייה מסוגיותינו לעניין המנהג בזמנינו.

מכל מקום כל הדברים הללו אינם תלויים אלא בקפידא, וכמו שהביא בזכר דוד בשם ספר נוהג כצאן יוסף (דף כב), שאחרי שהביא דברי הספר החסידים הוסיף וכתב שכן נוהגים, ומעשה היה באחד שלא הייתה לו כי אם בת יחידה ולא היה לו בן, ובתו ילדה בן בחייו וצויה לה לקרוא את בנה על שמו והוא יאמר קדיש אחריו כשימות, וכן עשתה, וכתב שבאופן זה אין לאסור, שכל טעמו של המנהג הוא משום איבה כדי שלא יאמר אבי האם שמצפים למיתתו, וכיון שהוא עצמו אינו מקפיד אין בכך כלום. ובספר אבן ספיר ספיר (ח"א פכ"ב), כתב שכשהיה בבית מארי יוסף בן סעדי בתימן ראה שיש לו בן יחיד שקרא לו יוסף בחייו, וכתב שכן מנהגם לסגולה למי שלא התקיימו בניו רח"ל שיקרא לבנו על שמו בחייו. ובכתר שם טוב (טהרני ח"א ענף ג הערה כח), הביא שכן הוא המנהג עד עצם היום הזה בערי פרס וערי גרוזיה לקרוא לבנים ולבנות בשמות אביהם ואמם, ויש שנוהגים לקרוא כמה בנים על שמם ונראה להם הדבר לסימן טוב ולאריכות ימים.

בזמן שחסד ואמת מן יצורוהו, דהיינו הצדקה שמהפכת מדת הדין למדת הרחמים. וכמו שאמרו במדרש (הובא בפירוש רש"י בראשית יח, טז): בא וראה כמה גדול כוחה של צדקה, שמהפכת מדת הדין למדת הרחמים, שהרי כל השקפה שבתורה לרעה, שנאמר וישקיפו המלאכים על פני סדום, וישקף ה' על מחנה מצרים בעמוד אש וענן ויהם את מחנה מצרים, וכן נשקפה ותייבב אם סיסרא. חוץ מהשקפה זו, שנאמר השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל, מה נאמר למעלה מזה, וגם נתתיו לגר ליתום ולא למנהג ככל מצותך אשר צויתני. ללמדך שגדול כח מצות מתנות עניים שמהפכת מדת הרוגז למדת הרחמים. ועיין בספר משכיל לדוד (פרשת וירא דף טז ע"ג ד"ה וישקיפו על פני סדום), דמ"ש רש"י "מתנות עניים", אע"ג דקרא במעשרות מיירי, מאחר שבכלל המעשרות מעשר עני, סבירא ליה לרש"י דהוא הדין לכל מתנות עניים. ע"ש. וכן כתב בברכי יוסף (יו"ד סי' רמ"ז סק"ד). ודפח"ח (=דברי פי חכם חן). והנה רש"י פירש מן, לשון מזונות. וכתב רבינו הר"ח בבן יהודע: "ונראה לי בס"ד מן קאי על מן שירד לישראל במדבר, והכוונה שיעשו העשירים חסד עם העניים בכבוד ונקיות כמו מן שירד לישראל בכבוד ונקיות. גם עוד כמו מן שאכלו ישראל, שהוא נקי מחמס וגזל, כן הצדקה יעשוה בממון נקי. גם עוד, כמו שהיו לוקטים את המן בלי טורח, כן העניים יקבלו הצדקה בלי טורח".

פו:

**"פעם אחת שכחו ולא הביאו ס"ת
מבעוד יום למחר פרסו סדין על
העמודים והביאו ס"ת וקראו בו"**

שלטון ס"ת ממקום למקום

בשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סימן עא), דן לגבי טלטול ס"ת ממקום למקום, והביא דכאן מבואר בגמרא דהביאו ספר תורה מבית לבית הכנסת לשעת הקריאה. אך חכם אחד קאמר דאין להוכיח מכאן דמותר לטלטל ספר תורה ממקום למקום, דמבית לבית הכנסת שפיר הוי כבוד הספר תורה ומותר לטלטלו.

וכתב על זה ההר צבי, דדברי החכם נכונים, אבל העיקר יש לומר דמכאן אין הוכחה, כיון דהספר תורה היה בבית לשמירה כדאיתא בסוטה (לט: ברש"י ד"ה להפשיט), ולא היה אפשר כלל שהציבור יכנסו כולם לבית, ואם כן ודאי שמותר להניחו בבית ולשמרו ולטלטלו לבית הכנסת לשעת הקריאה.

תורה ויראה בין ביזה למשיסה

בעקבות המלחמות הרבות שהתנהלו בין שליטי האזור, עברה העיר הראת מרשות לרשות בממוצע של כעם בעשר שנים, כשעל הדרך סובל היישוב היהודי מנחת זרועם של הכובשים, שבמקרה הטוב רק בזזו אותם והשאירו בחוסר כל • פרק שלישי

עוד לא נחו מסבלו של הגירוש, וכבר שנים אחדות לאחר מכן, בשנת תרכ"ב, הגיע מוחמד ח'אן וצר על העיר במשך שנה תמימה עד שכבשה, אך בחסדי ה' הפגיעה ביהודים הסתכמה ברכוש בלבד ונפשם נותרה לפליטה, כפי שמתאר מולא מתתיה: "ושללו ובזזו את כל העיר ולא נשאר בלתי אם גוויתנו, וכמה נפשות מהגויים נהרגו בשלל והיו שוללים עד בוא השמש, וחסדי ה' היה על עמו ישראל ולא נפקד ממנו איש".

הנה לא עוברות עשר שנים וכבר נכבשת הראת ועוברת לרשותו של השליט יעקוב

היהודים לשלל ועל כן אין בניהם בעלי הון ועושר".

בשנת תרט"ז כבש השאה הפרסי נסרדין את הראת והצר את צעדי היהודים מאוד. כעבור שנה הגיע הסבל לשיאו והשאה הוציא פקודה להגלות את כולם לעיר משהד שבפרס. שם שהו כשנתיים במעברות ועברו עליהם שנות סבל, רעב, מחלות וצרות שונות ומשונות, עד שבחודש כסלו תרי"ט ריחם ה' עליהם ונתן בליבו של השאה לחון אותם, והוציא צו המבטל את איסור שהיית היהודים בהראת. בעקבות גירוש זה היו משפחות שעקרו לבוכרה והתאקלמו שם, כגון משפחות אליאסוף, בבאג'אן, הראתי ופנחסוף.

כפי שהזכרנו במאמר הקודם, אין פרטים רבים על התקופה הקדומה בהראת, אך מראשית שנות הת"ר ישנו תיעוד רחב בכתביו של מולא מתתיה גר'י 'קורות זמנים', אשר הוא אוצר נדיר הכולל ידיעות רבות וחשובות על חיי היהודים שם. כאשר אירע לקהילות ישראל בגולה, גם יהודי הראת סבלו פעמים רבות משכניהם הנכרים, הן מהמושלים והן משאר העם.

בפרט הורע מצבם מחמת התחלפות השליטה בחבל ארץ זה באופן תמידי, וכפי שכותב א. ניימארק ('מסע בארץ הקדם') ש"בכל עשר שנים יצאה העיר מרשות אחת לרשות אחרת בסיבות מלך פרס עליה לפנים, ואחרי מלחמת הח'אנים איש ברעהו, ובכל פעם היו

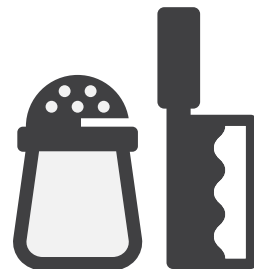
קהלא קדדישא

הרב אהרן דוד אלחדד

והשבוע: הראת (ג)

מתוקים מדבש

חשבתם שבעוגת הדבש הטעימה שמים דבש וביד רחבה? תחשבו שוב • כך מייצרים את המרכיב המתוק יותר והזול יותר 'סוכר הפוך', המשמש בין היתר להכנת עוגות דבש, ואיך יתכן שהוא עלול להכיל 'סתם יינם'? • וגם: האם מותר לאכול דונג? • ומצור דבש אשביעך

של הסוכר. הנוסחה הזאת יכולה להיווצר רק באמצעות חומצות מיוחדות שהמומלצת מביניהן היא חומצה טרטרית (אבן יין), אותה חומצה שמשמשים בה ביקבים כדי להפיק יין וגם כדי להוריד את רמת ה-pH בשלב התסיסה לרמה בה בקטריות רבות הגורמות לקלקול היין אינן יכולות להתקיים, החומצה משמשת גם כחומר משמר לאחר תסיסת היין, ואפילו ליצירת טעם חמצמצץ ואנין בפה.

אבן יין

עובדה מעניינית היא שהחומצה המשכיחה ביותר את היין, מיוצרת דווקא מהיין, ומופקת ממלחי האשלגן בי טרטרט, השוקע על דפנותיהן של חביות היין. בימים הקדומים קראו לחומצה הזאת אבן היין, בגלל מראה הדומה לאבן לבנה הדבוקה לחבית, אלא שעד לא מזמן לא היה בנמצא חומצה טרטרית העשויה מיין של יהודי, כל החומצות היו עשויות מיינם של גויים, וגם אם היה מדובר בייין, הוא לא היה בהשגחת כשרות מהודרת.

במה שונה דינה של אבן היין מכל יין נסך האסור בהנאה, כשהאיסור אינו רק על היין אלא גם לחרצנים והזגים ולכל שמרי היין, ובכלל זה לכאורה אבן היין? אמנם שמרי יין ששהו במשך שנה מותרים אפילו באכילה, אך כל זה בתנאי שתמזון במים בתחילה (כלומר עירב מים בשמרים כדי לעשות יין), אבל אם לא תמזן, אסורים הם לעולם אפילו אם ייבשם בתנור. ואם כן במה שונה דינה של החומצה הטרטרית מדין שמרי יין שיבשו?

ואכן הפוסקים דנו רבות בדין 'אבן היין', וכבר ברבותינו הראשונים אנו מוצאים שהיו שאסרו אותה ואת השימוש בה. גם על המדוכה הזו ישב מרן רבינו זי"ע, וכתב להשוות את

הקונדיטוריות שכותבות שיש ממש דבש בעוגה, הכוונה שמים בערך כאחוז וחצי דבש מכלל העיסה כדי שיוכלו לרשום ברכיבים דבש".

ובכן מהו אותו סירופ סוכר, או ליתר דיוק 'סוכר אינוורטי', שמשמש כתחליף לדבש? לנו נדמה כי הסוכר, בפרט הסוכר הלבן המכונה סוכרוז, הוא מהמוצרים הכי מתוקים שיש, אך במציאות המתיקות שלו מתגמדת מול תחליפי הסוכר, כך למשל הסוכרלוז מתוק פי כמה וכמה מהסוכר. יצרני המזון הבינו די מהר שלהמתיק עם סוכר זה לא כלכלי, וגם לא מעשי כל כך מאחר והוא מגיע כאבקה לבנה יבשה שאינה מתפזרת נכון וחסרת עסיסיות ובמעט חום היא נקרשת, מאידך להשתמש בתחליפי סוכר דיאטטיים גם לא בא בחשבון כי אין להם את התכונות הנכונות לשרוד הליך של בישול או אפייה. היצרנים והאופים חיפשו דבר הדומה בטבעו לדבש שיכול להמתיק, להשחים, ולתת הרגשה עסיסית ובנוסף לשמש כחומר משמר.

כך הגיע לעולם סוכר אינוורטי, הלא הוא הסוכר ההפוך. נסביר: הסוכר הלבן "הרגיל", הוא 'דו-סוכר', המורכב משתי מולקולות - גלוקוז ופרוקטוז, אם נחמם אותו עם תמציות מסוימות הוא יתפרק למרכיביו הבסיסיים ויהפוך ל'חד סוכר', ובכך יכפיל פי כמה את המתיקות שלו ויקבל את תכונות הדבש, כלומר הוא "יחזיק" נוזלים ולחות היטב ובכך יעזור לשמר את עוגות הדבש לחות ולהאט את קצב ההתיישנות. זאת אחת הסיבות שעוגות דבש נשמרות לחות ולא מתיישנות במהירות.

אגב, גם הדבש עצמו הוא סוכר אינוורטי שנוצר כתוצאה מתהליך אנזימטי שיוצרת הדבורה, אלא שכדי להפוך אותו לכזה צריך ליצור נוסחה היודעת להפריד בין המולקולות

ראש השנה והתפוח בדבש אמנם חלפו ועברו זה מכבר, אך הדבש ומוצריו תמיד נוכחים כמרכיבים בולטים במוצרים רבים, רק שלא תמיד מדובר באמת בדבש...

באחד מערבי ראש השנה, בתחילת דרכי בעולם הכשרות, נכנסתי לערוך סיור כשרות באחת הקונדיטוריות שנחשבה בין המשובחות והיוקרתיות. מימיני ומשמאלי נערמו ערמות על גבי ערמות של קרטונים כשעל התווית שלהם התנוסס בגאון הכיתוב "עוגות דבש". בעל הקונדיטוריה, שהיה מעט רברבן מטבעו, ביקש להרשים אותי, "לא שמעת על עוגות הדבש המיוחדות שלי, אתה חייב לטעום, העוגות שלי מיוחדות אתה טועם את המתיקות כבר בביס הראשון, אני משקיע באיכות של המוצר", וכן הלאה וכן הלאה, בעוד בעל העסק מתרברב לו בנאום ארוך על עוגות הדבש שלו וטעמן כצפיחית בדבש, אני ניסיתי לפזול ימינה ושמאלה לחפש את המטמון, מניין יש לבחור, שלא נודע כאחד שמבזבז יותר מדי כסף על רכיבי מוצריו, כמויות של דבש איכותיות ועוד בכשרות מהדרין, מחפש ומחפש אבל אין זכר לדבש בכל רחבי המפעל.

לא יכולתי יותר להתאפק: "תגיד לי", פניתי אליו, "אפשר לדעת מאיזו כוורת אתה קונה את הדבש המוצלח שלך". בעל העסק התחיל לגמגם, "מה? איזה דבש?". וכך התנהל בינינו דו שיח מוזר במשך מספר דקות, כשאני בטוח שכבר עלייתי על תרמית כשרות גדולה ושוקל כיצד להסיר את ההשגחה ובאילו צעדים לנקוט. ברגע האחרון, בעל הקונדיטוריה קלט את חוסר ההבנה ופשוט פרץ בצחוק, "נראה לך שבאמת יש דבש בתוך העוגה? אין שום קונדיטוריה ששמה דבש אמיתי, אנחנו משתמשים בסירופ סוכר. הנה תראה, על התווית כתוב 'בטעם דבש', רק טעם. ואפילו

צילום אילוסטרציה: פלאש 90

דין החומצה הטרטרית לדין הג'לטין, והקל בשימוש באבן יין כיון שנחשב כ"עפרא" ודבר שאין בו שום טעם. אולם כל זה מעיקר הדין, אך לכתחילה הורה מרן רבינו זי"ע שלמהדרין לא להשתמש כלל הן בחומצה טרטרי, והן בג'לטין, המיוצרים מחומרי גלם אסורים, הואיל ויש פוסקים רבים שמחמירים בזה.

נשוב לסוכר ההפוך שלנו, ואם כן ב'הפוך על הפוך', מתברר כי ייצור סוכר אינוורטי מצריך השגחה כפולה ומכופלת בתהליך הייצור והקפדה על חומרי הגלם המשמשים להפרדת הסוכר והפיכתו לחד סוכר, על מנת שיהיה כשר למהדרין.

בהקשר הזה, צריך להזכיר גם את ה"דבש" המזויף המשווק לצערנו רבות לשוק, ומדי פעם בפעם מתפרסמים דיווחים על פשיטות של המשטרה ויחידות הבילוש והפיצו"ח במשרד החקלאות על מקומות ייצור, כשמהתיעוד נראים כל מיני מחסנים טחובים הקוראים לעצמם מפעלים, המייצרים כביכול דבש שהוא בעצם מים עם סוכר בתערובת עם חומרי טעם והסמכה, כשספק רב אם היצרנים עצמם מודעים לתרבות שהם רוקחים. לכן הערובה הראשונה המבטיחה שאכן אנו רוכשים דבש אמיתי, זה שיהיה רשום במפורש מספר היצרן וכתובת. במידה וחסר אחד מפרטים הללו, רוב הסיכויים שהדבש מזויף, גם אם מתנוסס עליו סמל כשרות. אולם, גם אם אימתנו שהיצרן מוכר וידוע, צריך לבדוק היטב אם אין איזו כוכבית קטנה ליד המילה דבש המתנוססת על הצנצנת, ומתחתיה במקום נסתר יהיה כתוב "בטעם", שאז, חוקית, יהיה מותר לעשות את הדבש מכל מה שרוצים, ולא רק מדבש דבורים.

חלת דבש

נסיים בשתי הערות על הדבש הטבעי. ראשית צריך לדעת כי צבע הדבש אינו מורה כלל על אמינותו, יתכן שהדבש ייראה במראה כהה, רק בגלל שנעשה מפריחת עצי אבוקדו, אקליפטוס וכדומה. ומנגד יתכן שצבעו יהיה בהיר בגלל שנעשה מצוף פרחים. יתכן שהוא יהיה משווק גם במראה שקוף מחמת שהופק מדבורים שמצצו צוף מעצי שיטה קוצנית. גם בטעמו של הדבש ישנם הבדלים, שהרי אינו דומה טעם דבש המופק מפריחת פרחי בר, לטעמו של הדבש המופק מפריחת עצי הדדים או מצוף העצים או התבואה. אולם ככל שהדבש יותר סמיך ונוקשה, ישנה ערובה להיותו טבעי יותר. אלא שפעמים שהדבש נמהל במים, ולעיתים אף בחומרי טעם המשווים לו מעט מטעם הלימונית או ג'ינג'ר וכדומה. צריך לזכור, שגם אם על הצנצנת ישנו כיתוב, באותיות ענק, 'מאה אחוז טבעי', עדיין

מטילה את הדבש, המגיעה מהקיבה הנפרדת שלה, יש לאסור את הדונג - שעווה, שגם אם התרנו את הדבש מחמת שלא עבר שינוי בבטן הדבורה, הרי שלא נוכל להתיר את השעווה הנוצרת מגוף הדבורה הנחשבת כשרץ טמא. ולכן הם טוענים כי חתיכת הדונג הניתנת בתוך הדבש, יכולה לאסור אותו, מדין כבוש (מאכל) שנשרה בתוך דבר נוזלי מעל ל-24 שעות) הרי הוא כמבושל, ואם כך הדבש נתבשל עם השעווה האסורה.

לעומת זאת, יש הטוענים שהשעווה היא בעצם חומר הנמצא בצוף הפרחים עצמם ותפקיד הדבורה הוא רק להפריד בין הדבש לשעווה, ואף שהיא מוציאה את זה משני נקבים שונים עדיין התהליך יצירת הדונג שווה להליך ייצור הדבש, כך שמבחינה הלכתית הגדרתם דומה, ולכן מותר יהיה לאכול את השעווה.

לזה יש להוסיף שישנה דעה נוספת בגמרא המנמקת את ההיתר לאכול דבש, מאחר שכשהתורה לימדה שאסור לאכול שרץ היא הדגישה שרק את גוף השרץ אסור לאכול אבל לא את הפרשות שלו, ולכן דבש שהוא בעצם הפרשה מהדבורה ולא גוף הדבורה יהיה מותר לאכול. ולדעה זו כל דבר שהדבורה מפיקה, אפילו אם יהיה דבש מלכות או אפילו שעווה, יהיה מותר לאכול את זה.

למעשה, ישנם גופי כשרות שאסרו את הדונג-שעווה, ומכוח זה אסרו להבריך תפוחים בשעוות דבורים ולמעשה כך נוהגים רוב גופי כשרות המהדרין. אלא שמנגד רבים מהפוסקים התירו את השעווה באכילה, ובין הנימוקים הבולטים הוא שהשעווה מחמת עצמה בלא שתערב בדבש הטבעי אינה נחשבת לדבר הראוי לאכילה כלל מחמת טעמה המר ומאד דומה במרכיביה ל'טוני רויאל' (דבש מלכות).

זה לא אומר שזה מאה אחוז דבש, ויתכן מאד שמעורבים בו חומרי טעם והסמכה טבעיים ולכן הוא מאה אחוז טבעי אך לא מאה אחוז דבש.

כיום שנוצרה מודעות לצורך דבש טבעי לחלוטין, נולד 'טרנד' חדש אצל היצרנים על מנת להוכיח שהדבש באמת טבעי, הם מניחים בתוך צנצנת הדבש חתיכת חלת דבש העשויה מדונג אמיתי בצורת משושים.

חלת הדבש הזו עוררה נידון רחב ומעניין בקרב פוסקי זמננו, האם מותר להכניס אל צנצנת הדבש את אותה החלה והאם הדבש הזה מותר באכילה?

נסביר: ידוע לכולנו שדבש דבורים מותר באכילה, למרות שהוא נוצר על ידי בעל חיים טמא וכלל בידנו, כל היוצא מהטמא נחשב כטמא האסור באכילה, וזאת משום שהתורה בעצמה התירה את הדבש באכילה. והטעם לכך כי לדבורה יש כמעין שתי קיבות, באחת היא מעכלת את מזונה, ובשנייה משתמשת כמקום אחסון לצוף שהיא מוצצת עד הטלתו בתוך הכוורת, כך שהצוף אינו עובר שום שינוי מהותי עד היותו דבש, למרות שבתחילה הצוף היה מלא בנוזלים, וכשנהפך לדבש נעשה לנוזל צמיגי, זה רק מחמת שהדבורה הצליחה להפריד בין המים לסוכר בלא שתשנה במאום את מרכיבי הצוף, ומבחינה הלכתית הדבש לא עבר שום מיצוי בתוך גוף הדבורה.

לעומת זאת הליך ייצור הדונג שונה בהרבה. יש הטוענים, שמכיוון שהשעווה היא תרכובת שומנים הנוצרים מפירוק מוחלט של הסוכר בדם הדבורה בהליך ביוכימי, וגם מופרש מבלוטה אחרת המצויה בחלק התחתון של בטן הדבורה, ולא מאותה בלוטה בה הדבורה

סוף מעשה

הרב שאול עובדיה פתיה

להיכן נעלמה תשובת המבי"ט?

"וְכֵן הִפְקֵר אֲשֶׁר עָשָׂה" (יח, ח)

הנער מתעטף בצעיפו, לגונן על עצמו מפני צינת הלילה המתגברת, וכשעששית דלוקה בידו הוא עושה את דרכו בסמטאות צנעא, בואכה שוק הקצבים.

שם, באחת הסמטאות שוכן לו בית המטבחים. "אמש דן סבי עם עוזריו בשאלה סבוכה בעניינה של פרה שנשחטה. לבסוף הוכרע להכשירה. מעניין איזו שאלה תתחדש היום בבית המטבחים..."

מוחו הגאוני משחזר את כל מהלכי הסוגיא מאמש, עד שהוא אינו שם לב כי רגליו כבר עומדות בפתח בית המטבחים.

רק קול געיית השור העומד להישחט מנתק את חוט מחשבותיו ומנערו מהרהוריו.

הנער עושה את דרכו פנימה, בדיוק כאשר שלום, השוחט המומחה, אווז בסכיניו ומברך בכוונה: "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על השחיטה..."

השוחטים ממתינים בסבלנות עד שהבהמה תנוח מפרפורי גסיסתה, ויחיא ממתין עמם בסבלנות.

השוחט והבודק פותחים את בטנה של הבהמה, מוציאים את הריאה, ממשישים אותה, ולפתע נעצרים. שאלה חמורה מתעוררת בפניהם.

"רוץ מהר וקרא לכאן את מארי צאלח, ראש השוחטים!" מורה שלום לאחד הנערים המסייעים בעבודת בית המטבחים. והנער נושא רגליו ואץ כחץ מקשת לעבר בית הכנסת שם הוגה מארי צאלח בתורה בשעות אלו, באורח קבע.

אלא שבהגיעו לבית הכנסת הוא מגלה כי מקומו של מארי צאלח ריק. "מארי צאלח אינו נמצא בעיר", מרים אחד הלומדים את עיניו מן הספר, "הוא יצא אמש, לכפר הסמוך, וישב הנה רק אחר הצהריים".

אחד התחומים בהם עסק מארי יחיא מצעירותו היה תחום השחיטה והבדיקות. זקנו, מארי יחיא, שימש כראש השוחטים של צנעא, ובידיעותיו העצומות והמקיפות בכל ההלכות הנוגעות לשחיטה ולבדיקות העופות והבהמות - היה הוא הפוסק המכריע בכל ספק ושאלה שעלו על הפרק.

שם, בישיבת "בית צאלח", קיבל הנכד מפי סבו את כל תורת הלכות השחיטה והבדיקות, עד שנעשה בעצמו מומחה גדול לענין.

מאז נהג לבקר בכל יום בבית המטבחים, על מנת ללמוד, הלכה למעשה, כיצד מכריעים בשאלות של ספק טריפה ונבלה, לשמש תלמידי חכמים ולחשב בעצמו את מהלכי הסוגיות והפוסקים, הראשונים והאחרונים.

עם הגיעו לבית המטבחים היה ניצב לו בפינתו, עוקב בעיניו הבוהקות אחר העוסקים במלאכה, ואינו מביע את דעתו אם לא נתבקש לכך.

גם באותו לילה, בו פתחנו את סיפורנו, עשה מארי יחיא את דרכו לבית המטבחים. שכן, בבית המטבחים רגילים לשחוט בשעות שלפנות בוקר, כדי שעד שעות הבוקר המאוחרות כבר יהיה סיפק בידי הקצבים לנתח את הבהמה לנתיחה, אחר בדיקה בניחותא.

בפתח עומדת דמות שנראית
כלא שייכת לעולם הזה,
דמות של איש שיבה, לבוש
בגלימה ארוכה וזקנו יורד
על פי מידותיו, קרני הוד
זורחות ממנו, וכולו אומר
כבוד. "מי אתה?" לוחש יחיא

הלילה החורפי היה ארוך ושחור, כרוב לילות החורף. יריעת השמים שנמתחה ממעל, היתה מכוסה בשמיכת עננים סמיכה שהסתירה את אורם של הכוכבים, כמו גם את אורה של הלבנה, בכבודה ובעצמה.

בשעת לילה שלאחר חצות זו היו רוב תושביה של צנעא נמים את שנתם בשלווה. אם כי ראשוני תלמידי החכמים שבעיר כבר החלו משכימים לעבודת בוראם.

גם בביתו של הגאון מארי יוסף צאלח דלקה עששית נפט. אמנם מארי יוסף עלה לא מכבר על יצועו, לאחר לימוד ממושך, בנגלה ובנסתר. אולם בנו חביבו בן השש עשר, יחיא, שהיו כבר מי שכינוהו מארי, כבר הכין עצמו לצאת החוצה.

יחיא צאלח, בנו של מארי יוסף ונכדו של מארי צאלח, מי שנודע לימים כגאון העצום, מהר"ץ, היה בן שש עשרה בלבד, וכבר צפו לו קרוביו ומכריו גדולות ונצורות.

הוא הקדיש את כל ימיו וילדותו ללימוד התורה הקדושה, במחיצת אביו ובמחיצת זקנו, בבית הכנסת "בית צאלח", ולהוציא שעות ספורות ביממה לצורכי הגוף - היה כל כולו שקוע בלימוד תורה מעמיק, בקדושה ובטהרה.

מאז היותו בן ארבע עשרה הוא מסתופף תחת כנפיהם של מקובלי בית הכנסת "בית צאלח", בלימודם הנמשך מחצות הלילה ועד אור הבוקר, ואיש מן היושבים איננו חושב למונעו מכך, על אף גילו הצעיר. הכל מכירים בו, בטביעת עין, כי בר הכי הוא.

אלא שהמעשה שלפנינו אינו נסוב סביב עיסוקו הכמוס של מארי יחיא צאלח בתורת הנסתר, כי אם סביב עיסוקו בהלכות שחיטה וטריפות. ומעשה שהיה כך היה.

הנער פוכר ידיו באכזבה. לפי מה שהבין מהשוחט, השאלה - שאלה חמורה היא, ומוכרחים דעת זקן על מנת להכריע בה.

ולפתע הוא מבחין במארי שלמה, היושב בפינת החדר, שקוע בתלמודו. מארי שלמה, מבני חבורתו של מארי צאלח, ידוע אף הוא בגאונותו העצומה, ולא פעם נועץ בו מארי צאלח בשאלות קשות וסבוכות. אם כן, הלא יוכל הוא להיות לעזר.

הנער ניגש אל מקום מושבו של מארי שלמה, מבקש ממנו ביראת כבוד להתלוות אליו לבית המטבחים, ומארי שלמה נעתר ברצון. הלא איננו לומד אלא על מנת ללמד, לשמור, לעשות ולקיים.

השנים מגיעים אל בית המטבחים, ושלום מקדם את פניהם בשמחה. "מארי שלמה, שאלה חמורה התעוררה בדבר כשרותה של הבהמה. זקוקים אנו להכרעתך".

מארי שלמה לא בזבז זמן. הוא הפשיל שרווליו וניגש לבדוק בעצמו את הבהמה. עד מהרה נחרש מצחו הגבוה תלמים של ספק. אכן, השאלה אינה שאלה של מה בכך. קרוב לוודאי שהבהמה הינה טריפה.

במשך רגעים ארוכים התפלפל מארי שלמה עם שלום השוחט, שהיה מומחה גדול בפני עצמו לענייני שחיטה ובדיקה, כשהם מנסים למצוא צדדים להיתר, מכאן ומשם, ולבסוף נפלה ההכרעה. הבהמה טריפה!

הם כמעט ולא שמו ליבם ליחיא, הנער בן השש עשרה, הניצב במרחק מה מהם, אוזניו כרויות לשמוע את הדיון כולו.

יחיא, בידיעותיו המקיפות ובמוחו הגאוני, עקב בנקל אחרי מהלכיהם של המארי והשוחט הוותיקים. הוא הבין את דבריהם לאשורם, אך בה בעת נתגבשה בליבו הכרעה אחרת.

"זכורני היטב, כי לפי תשובת המבי"ט אפשר להקל בכגון דא!", מלמל לעצמו, "מדוע מארי שלמה ומארי שלום אינם מכריעים על פיו לקולא?"

אלא שמליבא לפומא לא גליא. יחיא נזהר עד מאוד בכבוד רבותיו, ומעולם לא עלה על דעתו להשמיע דעתו וסברתו במקום גדולים כאשר לא נתבקש.

הוא נצר אפוא את לשונו, ורק ליבו נחמץ בצער עמוק על הקצב האומלל, בעליה של הבהמה, שעמד כל העת בפינת בית המטבחים, כוסס ציפורניו במותח, על שיאלץ להפסיד ממון רב.

וזאת למודעי, כי בתימן נמנעו המוסלמים לאכול משחיטת ישראל, כך שבהמה שנטרפה היתה מיועדת לפיהם של הכלבים, שכידוע, אינם נוהגים לשלם על ארוחתם...

בלית ברירה גרר הקצב את השור השחוט אל

הוא הקדיש את כל ימיו ולילותיו ללימוד התורה הקדושה, במחיצת אביו ובמחיצת זקנו, בבית הכנסת "בית צאלח", ולהוציא שעות ספורות ביממה לצורכי הגוף - היה כל כולו שקוע בלימוד תורה מעמיק

פינת בית המטבחים, והגיש בהמה אחרת לשחיטה.

היה עליו להזדרז, שכן השחר כבר עלה ממזרח, והיה עליו להספיק ולהכין את הבהמה - בתקווה שזו תימצא כשרה - עד לשעה שלאחר התפילה, אז יבואו יהודי צנעא אל השוק, לקנות לעצמם בשר.

אנחת רווחה נתמלטה מפיו כאשר הבודק הכריז על הבהמה השניה "כשר". הוא הרים את נתחי הבהמה ונשאם לאטליזו, שמטם על השולחן, השחיו את הסכינים והניחם ליד הבשר, על מנת שהכל יהיה מוכן מיד בתום התפילה, ואף רץ לבית הכנסת, לתפילת שחרית.

שעת צהריים מאוחרת היתה, כאשר יחיא עלה מבית המדרש לביתו, לטעום דבר מה.

אביו, מארי יוסף, קידם את פניו בצהלה, אולם יחיא לא יכול היה לכלוא את המועקה שבליבו. במרידות מה סיפר לאביו על אשר אירע בבית המטבחים. "לא חבל?", אמר, "הקצב הפסיד בהמה שלמה, שעל פי תשובת המבי"ט ניתן היה להתירה!"

"האם אמרת זאת למארי שלמה, או לשוחט?", שאל האב. יחיא נענע בראשו לשלילה. "איני מורה הלכה במקום גדולים", אמר.

"ובכל זאת", נענה האב, "היה עליך להעיר להם על כך בלשון נעימה, התורה חסה על ממונם של ישראל. עוד מעט נעלה יחד לביתו של מארי שלמה ותאמר לו את דעתך. אם הבהמה השחטה לא הושלכה עדיין לכלבים, נוכל להציל את הקצב מהפסד ממון".

זמן קצר לאחר מכן עמדו השנים בפנת ביתו של מארי שלמה. המארי קידם את פניהם בחביבות והאזין בקשב לדבריו של יחיא, הנער הגאוני ששמו יצא לפניו.

"תשובת המבי"ט?", שאל לבסוף, "אם כן, בוא אלי הלילה, לאחר חצות, ונהגה יחד בתשובתו. בינתיים אשלח לקצב, שלא ישליך את הבהמה".

"כן אעשה", הנהן יחיא בראשו, "אביא עמי את תשובות המבי"ט ונלמד יחד את התשובה המדוברת".

לילה. בביתו של מארי יוסף שוררת דממה. רק בחדרו של יחיא דולקת עשית קטנה. הוא יושב ליד השולחן, ספר תשובות המבי"ט פתוח לפניו, אצבעותיו מדפדפות בספר במהירות, ועיניו רצות על פני התשובות, מחפשות את התשובה האמורה.

דא עקא. התשובה נעלמת ממנו, וככל שהוא מתאמץ ומשתדל למוצאה, אין הדבר עולה בידו.

יחיא עובר שוב על הספר, מתון מתון, דף אחר דף, אולם את התשובה אינו מוצא. חרדה מזדחלת אל ליבו והוא טומן ראשו בין ידיו בעייפות. האם טעיתי?! האם כמעט ופסקתי על בשר טרף כי כשר הוא?!

אט אט נעצמות שמורות עיניו והוא שוקע בשינה.

ולפתע הוא ניעור בבהלה לשמע נקישות על הדלת.

"מי הוא זה הנוקש עכשיו על הדלת?!" הוא מהרהר בחרדה וניגש לפתוח בזהירות.

בפתח עומדת דמות שנראית כלא שייכת לעולם הזה, דמות של איש שיבה, לבוש בגלימה ארוכה וזקנו יורד על פי מידותיו, קרני הוד זורחות ממנו, וכולו אומר כבוד.

"מי אתה?" לוחש יחיא.

"אני הוא המבי"ט, ובאתי להראות לך היכן נמצא התשובה אותה אתה מחפש בספרי!" ונגד עיניו הנדהמות של הנער נוטל המבי"ט את הספר, מדפדף בו קלות ופותח במקום בו מופיעה התשובה.

הנער מביט בספר ועיניו קמות. אכן, זו התשובה אותה חיפש!

"אם כן, מדוע לא מצאתיה עד עתה?" הוא מרהיב עוז לשאול.

"משום שאני העלמתיה ממך, שכן לא היה לך לומר על הבהמה כי כשרה היא אחר שחכמי העיר הטריפוה! עתה, אחר שהנני בטוח כי לא תעשה כן בעתיד, באתי להודיעך היכן התשובה אותה אתה מחפש!"

ובכלותו לדבר את דבריו נעלם המבי"ט בין רגע מעיניו של הנער, בהותירו אותו המום ונסער.

עוד באותו לילה דן מארי יחיא עם מארי שלמה בתשובתו של המבי"ט, עד אור הבוקר. כצפוי, מארי שלמה חזר בו והכשיר את הבהמה, ולקצב היתה הרווחה. אולם מי שהרוויח יותר מכל היה המהרי"ץ, שזכה, בקדושתו ובטהרתו, להתגלותו בהקיץ של רבנו המבי"ט.

(על פי 'מהרי"ץ')

שמחת נישואי נכד הגר"י רפאלי ר"י "פאר השלום" בי-ם
 עם נכדת הגה"צ רבי ישראל פנחסי זצ"ל
 בן לבנו הגר"י פנחסי רב קהילת "בית רפאל" בב"ב
 ונכדת הגר"מ צרף ראש כולל "שיר למעלות" בכפר סבא

הגר"מ צרף בברכה

הגר"ל פנחסי ר"י אור אברהם
 בקריאת הכתובה

הראשל"צ הגרש"מ עמאר
 בסידור קידושין

הגר"י פנחסי בברכה

הגר"י רפאלי ר"י פאר השלום בברכה

שמחת בר המצוה לנכד הגר"ב שמואל ר"י נהר שלום
 בן לבנו הגר"י שמואל ראש הכולל

החתן באמירת הדרשה

הגר"ד כהן מגיד שיעור בישיבה

הגר"ב שמואלי

כותל המזרח

מראות קדוש
מגדולי ישראל
והיכלי העזרה

גדול הדור מרן ראש הישיבה חכם שלום כהן שליט"א
בפדיון הבן השבוע בחצר ביתו

הגר"מ
צדקה
ר"י פורת
יוסף גאולה
ביום
פטירת
אביו
מרח הגאון
חכם יהודה
צדקה זצ"ל
צילום: דוד ארזני

באזכרה בביתו עם הגר"ד צדקה רבה של פרדס חנה והגר"ש צדקה

בתפילת שחרית

בהדלקת נר

בתפילה בציון

שנתיים לפטירתו
של הגר"ש קורח
זצ"ל זקן רבני
תימן ורבה של
בני ברק

בעליה לציון

בנו הגר"ע קורח רב קהילת תורת חיים בביתר

הגר"י יפת רח"מ מאורת הרש"ש

הגר"ש ארוש ר"י חוט של חסד

כותל המזרח

מראות קדוש
מגדולי ישראל
ודיכלי העזרה

מראות מהילולת רחל אמנו ע"ה

הגר"ש ארוש ר"י חוט של חסד

הראש"ל צ' הגרש"מ עמאר

מו"ר הראש"ל הגר"י יוסף

הגר"ב שמואל ר"י נהר שלום

הגה"צ רבי יעקב עדס

הגר"י הרעי רבה של באר שבע

מעמד חלוקת מלגות ביהוד למצטיינים שנבחנו על ספרי מרן רבינו עובדיה יוסף זיע"א

רב קהילת חזון עובדיה הגר"ח כפרי

בחלוקת המלגות

הגר"א יוסף רבה של תולון

למשלוח תמונות לכותל המזרח ודיווחים מהנעשה בעולם התורה: a4882147@gmail.com

ספר יצירה

וּבֶן הַבֶּקֶר אֲשֶׁר עָשָׂה (יח, ח)

הרב אביאל חיים חורי

מקור קדום יותר, ויש להעיר שרס"ג נפטר בשנת ד'תש"ב, כמאה וחמישים שנה קודם לידת האבן עזרא בשנת תתמ"ט).

ו. רבי שלמה אבן גבירול. "וכן אמרו על רבי שלמה אבן גבירול שברא אשה והיתה משרתת לו, וכאשר הלשינוהו למלכות הראה להם שלא הייתה בריאה שלמה, והחזירה לקדמותה לחתיכות וחוליות עץ שמהם נבנית" (יש"ר דילמדיגו מקנדיאה בספר מצרף לחכמה דף כה).

ז. אגדת הגולם. אודות אגדת המהר"ל מפראג שבנה גולם, לא נמצא מקור ברור ומסודר לכך, והסטייפלר השמיט זאת במהדורות המאוחרות של ספרו 'חיי עולם'.

ח. רבי אליהו בעל שם. גם על רבי אליהו בעל שם מחלם (תלמיד המהרש"ל) סיפר נכדו בספר שאלת יעבץ (סי' פב) שיצר גולם וכשראהו הולך וגדל מאוד, ניתק שם ממצחו ונתבטל וחזר לעפרו, אבל הספיק להזיקו ולשרוט בפניו.

ט. ויצר רוח. הסתפקו האחרונים האם ניתן לצרף למנין אדם שנברא מספר יצירה. החכם צבי הוכיח מזה שרבא המית את האדם שברא, שאין לו דין אדם. הגר"א וייס שליט"א טען שאין אמו מישראל ואי אפשר לצרפו.

י. במעללי יתנבך נער. "אמרתי לו, מעתה הלא אינו דבר גדול ופלא כל כך לברוא גולם. השיב כי באמת פעם אחת התחלתי לברוא גולם, ובעודי באמצע עשייתו חלף ועבר תמונה אחת על ראשי והפסקתי מלעשותו עוד, כי אמרתי מסתמא מן השמים מנעוני לפי רכות שני אז. ושאלתיו בן כמה היה אז, והשיב שהיה קודם י"ג שנה" (הקדמת הגר"ח מוולאז'ין לביאור רבו הגר"א על ספרא דצניעותא).

א. אברהם אבינו. את ספר יצירה חיבר אברהם אבינו, והם ל"ב נתיבות חכמה ששמע מהמלאך צדקיא"ל (הקדמת הראב"ד בפירושו לספר יצירה). ויש מייחסים אותו לרבי עקיבא ואינו מוסכם (הרמ"ק בתחילת פרדס רימונים בשם יש אומרים), והרמ"ע מפאנו הכריע שאברהם אבינו כתב, ורבי עקיבא סידר וערך (פלח הרימון).

ב. דאשתמש בתגא. יתכן שיברא אדם דבר בספר יצירה, אך הוא לא ברצון הבורא ועתיד להיענש על דאשתמש בתגא ושינה טבע העולם וסדר הבריאה, "מפני שהוא לוקח ממשלה ושולטנות לעצמו לשנות סדר בריאתו יתברך שלא מדעתו ושלא מרצונו" (בית אלוקים להמבי"ט שער היסודות פרק כב).

ג. כל פעל ה' למענהו. דעת הש"ך שמותר לברוא לכתחלה בספר יצירה, דשמות הקדש הם וה' נתן בהם כח שיוכלו לפעול על ידיהם החסידים והנביאים, ובזה ניכרת גדולתו וגבורתו של ה' יתברך, אם יתעסקו בהם בקדושה ובטהרה לשם שמים, וסיים שעדיף להימנע מזה (ש"ך יו"ד סימן קעט ס"ק יח).

ד. האדם אשר יצר. רבא ברא אדם על ידי ספר יצירה, רבי חנינא ורב הושעיא בראו עגל ואכלוהו (סנהדרין סה.), ירמיהו ברא ביחד עם בנו בן סירא אדם שכתוב במצחו אמת (ילקוט ראובני ערכים אות כב).

ה. אבן עזרא. "ושמעתי כי אבן עזרא ברא בריה לפני רבינו תם, ואמר ראו מה שנתן הקדוש ברוך הוא באותיות הקדושות. ואמר, 'חזור לאחור', וחזרה לקדמתה" (הגהת ר' דוד כהנא בספר מגילת ספר על קורות חיי היעב"ץ, בשם הרס"ג. לע"ע לא מצאתי

בן הבקר אשר עשה - ממש עשה

ריח גן עדן, מיד ידע מעלת המקום וחמד להיות שם קבורתו, ומיד נמסר הפר מאליו ביד אברהם. ובהגיע אברהם לאהל, לא מצא שם אלא שנים, והוצרך לברוא פר שלישי על ידי ספר יצירה כדי שלא יצטער בסעודת אורחים שאם היה חוזר אל המקנה, היה עובר זמן המאכל, וזה שכתוב ובן הבקר אשר עשה, ממש.

(רבי אברהם אזולאי, ספר חסד לאברהם מעין חמישי נהר נ"א)

באותו יום שהלך אברהם אצל הבקר עם ישמעאל בנו ליטול ג' פרים ממקנה שלו, הלך אחריהם רפאל בנסתר. ולאחר שנטל אברהם ב' פרים ונתן ביד הנער להוליכן, היה משתדל עוד ליקח פר שלישי ונדמה רפא"ל לפניו כמו פר חשוב ומשובח, וזהו 'רפאל' - פ"ר א"ל, פר חשוב.

וכשבא אברהם ליטלו, היה הפר נשמת ובורח מעט מעט עד שהוליכו בתפתח המערה, ונפתח פתח המערה וכל זה בשליחותו של מקום. וכשראה אדם וחווה קבורים שם והריח